

Investigadors i divulgadors. El barcelonisme, història i anècdota durant el primer franquisme

Jaume Fabre

“Papa, explique-moi donc à quoi sert l’histoire”. Ainsi un jeune garçon qui me touche de près interrogeait, il y a peu d’années, un père historien. Du livre qu’on va lire, j’aimerais pouvoir dire qu’il est ma réponse. Car je n’imagine pas, pour un écrivain, de plus belle louange que de savoir parler, du même ton, aux doctes et aux écoliers. Mais une simplicité si haute est le privilège de quelques rares élus. Du moins cette question d’un enfant dont, sur le moment, je n’ai peut être pas trop bien réussi à satisfaire la soif de savoir volontiers je la retiendrai ici comme épigraphe. D’aucuns en jugeront, sans doute, la formule naïve. Elle me semble au contraire parfaitement pertinente. Le problème qu’elle pose, avec l’embarrassante droiture de cet âge implacable, n’est rien de moins que celui de la légitimité de l’histoire.¹

«No imagino que es pugui fer un millor elogi d’un escriptor que dir-li que sap parlar amb el mateix to als doctes i als escolars; però una senzillesa tan elevada és privilegi d’uns pocs elegits», va escriure March Bloch, el fundador dels *Annales*. Recentment, un historiador català de bona ploma i producció copiosa, Josep Clara, professor de la Universitat de Girona, ha escrit en termes semblants: «La història no s’ha de confondre amb la literatura més habitual de consum i de creació més lliure, que és la novel·la. Però l’art narratiu ha caracteritzat sempre els grans historiadors: Ronald Syme, Stone, Duby, Rovira i Virgili, Soldevila, Vicens...». ²

A la llista de Josep Clara se n’hi podrien afegir d’altres capaçs d’apassionar el lector de llibres d’història, com el mateix Bloch, Carlo M. Cipolla, Eric Hobsbawm o Pierre Vilar, sense esmentar-ne d’altres en plena activitat actualment. França, sobretot, ha donat bons historiadors que, sense renunciar a la precisió ni al rigor, han presentat obres assequibles a públics amplis, posant una paraula darrera l’altra amb la mateixa traça que ho fan els escriptors de literatura de creació.

En canvi, al nostre país, durant el franquisme, la divulgació de la història va quedar en bona part en mans de periodistes i escriptors que, per dir-ne alguna cosa, anomenem publicistes. I això va ser degut a la renúncia de la majoria dels professionals de la història a la feina de divulgació, en part a causa de les limitacions polítiques,

1. Marc BLOCH, *Apologie pour l’histoire ou Métier d’historien*, Paris, Armand Colin, 1952, 2a ed., pàg. 6.

2. Josep CLARA, *Santiago Sobrequés i Vidal. La història al servei d’un país*, Barcelona, Base, 2011, pàg. 347.

però també per una certa altivesa, per considerar la divulgació una tasca inferior que no els permetia mantenir el seu nivell acadèmic. Hi va haver excepcions notables, però és prou sabut que l'excepció serveix per confirmar la regla.

En aquest text, volem reflexionar sobre la divulgació de la història de la ciutat de Barcelona. Normalment, és fàcil distingir els treballs que són de recerca i els de divulgació, realitzats, els primers, des de les institucions universitàries, i els segons, per periodistes i folkloristes. Però no sempre. A vegades s'entrecreuen, se sobreposen o fins se substitueixen. Ens preguntarem què diferencia el treball del periodista del de l'historiador i com cadascú pot fer –i fa– veritable recerca o divulgació, referint-nos principalment al cas específic de la ciutat de Barcelona durant els decennis de 1940 i 1950. Tractarem de veure els aspectes positius i negatius de la feina divulgadora d'uns i altres, així com algunes de les limitacions amb què es van trobar en aquells anys difícils, que van condicionar els diferents mètodes de treball i les informacions que en resultaven.

Hom tendeix a considerar que a la universitat només es fa recerca i que extra-murs de l'acadèmia només es fa divulgació. La realitat, com és fàcil constatar, és molt més complexa. Pocs investigadors coneixedors de la crua realitat negaran aquesta mateixa condició a escriptors que publiquen treballs d'història al marge dels departaments universitaris, i tampoc no estaran disposats a atorgar-la incondicionalment a tots els professors que produeixen obres històriques. No es tracta aquí d'establir percentatges, sinó només d'admetre que pot haver-hi vida fora de l'acadèmia i que no tots els periodistes fan una feina apressada i superficial.

Es podria fer una llista d'aportacions importants al coneixement de la història de Barcelona procedents del món de la premsa i denunciar buits clamorosos en la recerca sobre el passat de la ciutat per part dels qui més específicament haurien de fer-ho. Això pel que fa a la recerca. Si ens referim a la divulgació, podríem parlar de les dificultats de molts professors universitaris per practicar-la de manera eficaç i de les obscenes pràctiques plagiàries de molts periodistes.

No produeix gaire satisfacció a un periodista veure com en un treball acadèmic s'utilitzen les dades que ha localitzat treballósament, sense esmentar-ne la font. I de la mateixa manera, els historiadors deuen maleir sovint els óssos de periodistes que s'apropien d'informacions fruit d'una recerca acadèmica sense oferir cap referència al seu origen.

La citació de fonts és un problema prou complex; el deixem aparcat de moment. Hi tornarem a l'epíleg. Centrem-nos, ara per ara, en la divulgació i les maneres de fer-la.

L'emergència del barcelonisme al periodisme de la immediata postguerra

L'any 1939, van ser molts, entre els que es van quedar a Barcelona, els que van deixar de costat la seva llengua materna. El possibilisme es va imposar, deixant aquesta qüestió en segon terme. Això fou especialment evident en les professions que tenen en la llengua el seu instrument bàsic, com els advocats, els

escriptors o els periodistes. Alguns s'hi van adaptar molt bé, altres es van negar durant molts anys a escriure en castellà –i alguns s'hi van negar sempre– i la majoria va submergir-se en una mena d'esquizofrènia que transcendia el marc estrictament lingüístic, ja que no solament veien vetades les seves possibilitats d'expressar-se en català, sinó també de parlar de coses catalanes.

Durant els decennis de 1940 i 1950, aconseguir que la història de Catalunya no fos un tema innombrable va requerir d'estratègies molt complicades. Els qui estaven interessats a fer-ho van anar descobrint alguns trucs. Van veure que es podia esmentar la història medieval sempre que no hi hagués cap plantejament vindicatiu o de catalanisme polític. Un altre escenari del passat català amb possibilitats d'esquivar la censura va ser el costumisme vuitcentista, sobretot centrat en la ciutat de Barcelona. Així, es va anar donant forma a un gènere que posteriorment hem anomenat barcelonisme i que va ser un succedani molt descafeïnat del catalanisme.

Aquest “xovinisme localista”, com l'ha qualificat Martí Marín amb encert,³ va ser practicat fonamentalment per periodistes i etnògrafs, però també per algun escriptor que no era habitual de les pàgines de la premsa diària. Eren gent que havia sobreviscut a la Guerra i s'havia adaptat al franquisme a partir de la seva militància en el carlisme –on el catalanisme sempre havia estat present–, el món catòlic progressista –fejocisme i el diari *El matí*– o partits polítics catalanistes conservadors, com la Lliga i Acció Catalana. Abundaven entre ells els admiradors del prefeixista Charles Maurras i la seva Action Française, la important influència del qual a la Catalunya de les dècades de 1920 i 1930 encara no ha estat suficientment estudiada.

Els homes de ploma practicants del barcelonisme van utilitzar com a tribuna tant les pàgines de diaris i revistes com les de llibres publicats per editorials que van ser, en realitat, les que van donar una dimensió més gran al fenomen, sobretot al decenni de 1940. En aquest sentit, cal destacar el paper que van tenir les editorials Ariel, Freixinet, Millà, Seguí i Dalmau com a plataformes que van acollir col·leccions de llibres de divulgació sobre Barcelona i la seva història. Algun dia caldrà aprofundir en les vicissituds d'aquestes editorials durant aquells anys.

Cal reconèixer que la major part del material que el barcelonisme periodístic d'aquells anys va deixar en herència serveix de molt poc a l'hora de defensar el paper del periodista com a investigador. La pràctica totalitat d'articles i llibres del barcelonisme d'aquells anys són obres memorialistes i costumistes, refregits d'informacions tretes dels historiadors vuitcentistes, explicacions folklòriques o etnogràfiques o aportacions més llegendàries que no pas rigorosament històriques. La seva importància rau no tant en la recerca com en la divulgació i en el significat polític que aquesta va tenir en uns moments en què qualsevol cosa servia per mantenir un caliu a partir del qual revifar el foc quan fos possible.

Paradoxalment, el resultat d'aquests esforços va ser una visió de la història més materialista que la que havia donat el nacionalisme català en el mig segle anterior, i, per descomptat, que la que donava en aquells moments el naciona-

3. Martí MARÍN CORBERA, *Porciolet: catalanisme, clientelisme i franquisme*, Barcelona, Base, 2005, segona edició, corregida, pàg. 136.

lisme espanyol. Davant la impossibilitat de parlar d'idees i d'acceptar una altra pàtria que l'espanyola, els divulgadors barcelonins de la història van haver de quedar-se en el terreny de les coses concretes i seguir així un camí diferent en aquells anys que la quintaessència d'Espanya era l'idealisme i el nacionalisme.⁴ Llàstima que el ventall de temes abordables fos tan limitat i que els que haurien estat més qualificats per tractar-los no tenien possibilitats de fer-ho, reclosos en l'exili interior o exterior.

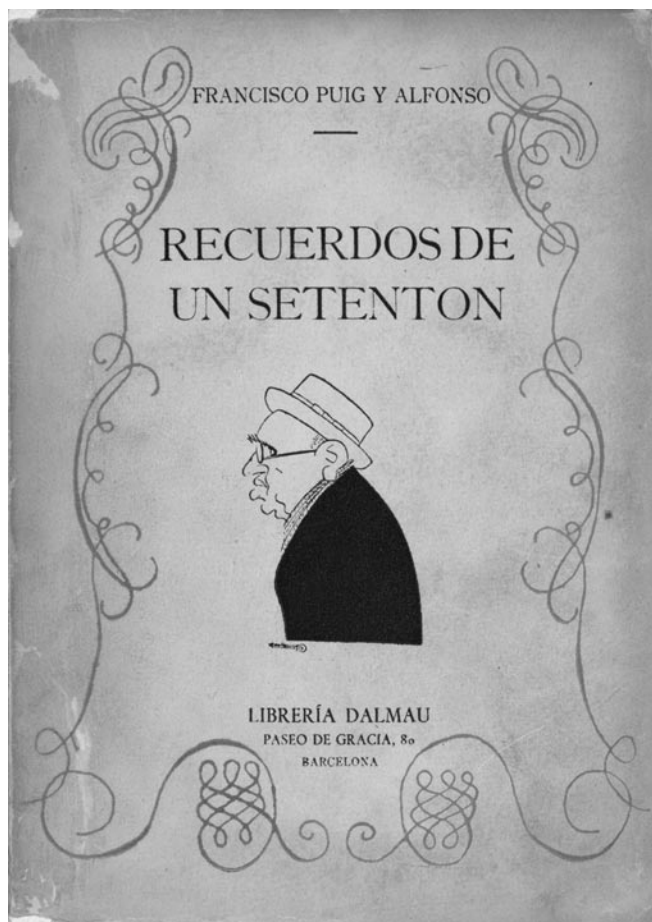
ANTECEDENTS I PRIMERES MANIFESTACIONS

Per aquest nou gènere que anomenem barcelonisme hi havia pocs precedents i, per tant, va caldre inventar, gratar en la memòria i fer una certa recerca a les pàgines de diaris antics. Es va practicar més el memorialisme que la historiografia. Alguns, com Francesc Puig i Alfonso (1865-1946), que el 1943 va publicar *Recuerdos de un setentón* sobre la Barcelona vuitcentista que va conèixer, ja hi tenia pràctica pel que havia escrit i publicat abans de la guerra com a memorialista.⁵ Altres van haver-s'hi de posar per primer cop, bé fent servir experiències viscudes, bé copiant. Van ser molt utilitzats els *Recuerdos de mi larga vida* (1925) de Conrad Roure i les *Memorias de un menestral de Barcelona* (1880) de Josep Coroleu Inglada, una obra de tant d'èxit que fins va ser reeditada el 1946.⁶

Recuerdos de un setentón de Puig i Alfonso és un dels quatre primers llibres amb què la Librería Dalmau va iniciar el 1942 la col·lecció «Barcelona y su historia», que va obrir el foc del barcelonisme de postguerra amb la publicació d'una vintena de llibres, entre els quals n'hi havia tant memòries com monografies⁷ d'autors com Joaquim Maria de Nadal, Carles Soldevila, Aureli Capmany, Ricard Suñé, Ramon

4. Forçant les coses, podria dir-se que, en fer una història de Barcelona com a pantalla de la de Catalunya, despullada de sentiments patriòtics catalanistes, es veien obligats a coincidir amb la crítica dels joves Marx i Engels a la filosofia hegeliana en el sentit que no existeix una entitat independent anomenada història que utilitza els homes per arribar a les seves finalitats, sinó que la història és l'activitat que realitzen els homes: «La historia no hace nada, "no posee una riqueza inmensa", "no libra combates"! Ante todo es el hombre, el hombre real y vivo quien hace todo eso y realiza combates; estamos seguros que no es la historia la que se sirve del hombre como de un medio para realizar -como si ella fuera un personaje particular- sus propios fines; no es más que la actividad del hombre que persigue sus objetivos» (Karl MARX i Friedrich ENGELS, *La Sagrada Familia o Crítica de la crítica crítica: contra Bruno Bauer y consortes* (1845), Buenos Aires, Claridad, 1971, 2a ed., pàg. 111-112).
5. Francesc PUIG I ALFONSO (Jordi de Bellpuig), *Curiositats barcelonines*, Pròleg de Lluís Duran i Ventosa, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1919, 2 vol. Reedició: Barcelona, Puig, 1930; i també *Recordant coses passades*, Barcelona, Puig, 1934.
6. Conrad ROURE, *Recuerdos de mi larga vida*, Barcelona, Domingo Garrofé, 1925-1927, 3 vol.; era un recull d'articles publicats a *El Diluvio* i que s'aplegaren com a «recopilación corregida y anotada». Josep COROLEU INGLADA, *Memorias de un menestral de Barcelona*, Barcelona, La Vanguardia, 1880; reedició: Barcelona, Betis, 1946.
7. Els primers llibres publicats en aquesta col·lecció van ser els de Joaquim Maria de Nadal (*Barcelonerías*), Carles Soldevila (*Gracias y desgracias de Barcelona*) i Aureli Capmany (*El Café del Liceo, el Teatro y sus bailes de máscaras*), als que van seguir, entre altres, el llibre de Puig i Alfonso i també de Ricard Suñé (*Estampas barcelonesas*), Ramon Aliberch (*Las casas señoriales de Barcelona*), Rosend Llates (*Las fiestas populares barcelonesas*), Josep F. Ràfols (*El arte modernista en Barcelona*), Mn. Francesc de Paula Baldellou (*La música en Barcelona*), Joan Llongueras (*Evocaciones y recuerdos de mi primera vida musical en Barcelona*), dos més de Joaquim Maria de Nadal (*Recuerdos y chismes de la Barcelona ochocentista i Mi calle de Fernando*); Agustí Esclasans (*Jacinto Verdaguer (un siglo de Barcelona)*), Luis G. Manegat (*Hombres y cosas de Barcelona*)... El que va tenir més èxit va ser *De la Puerta del Ángel a la plaza Lesseps*, publicat el 1945, que s'anunciava com a "volumen extraordinario" de la col·lecció, ja que tenia un format més gran que els altres i un nombre molt superior de pàgines (520, contra les 124 que era habitual en els altres), il·lustracions i fins plànols desplegable. El seu autor, Alberto del Castillo, professor universitari, era germà de qui va ser director del *Diario de Barcelona* entre 1946 i 1969, Enrique del Castillo, i col·laborador habitual d'aquell diari. Tots aquests llibres es van publicar entre 1942 i 1945. El model va ser imitat per altres editorials, que van treure col·leccions semblants.

Aliberch, Rossend Llates, Agustí Esclasans, el musicòleg Joan Llongueras, el crític d'art Josep Francesc Ràfols o l'historiador Alberto del Castillo.

La temàtica d'aquests llibres era prou significativa sobre la via localista que es feia servir per mantenir algunes espurnes patriòtiques no espanyolistes: el Liceu, les cases senyoriales, les processons del Corpus, el passeig de Gràcia, els gremis, la música, l'art, etc. Un altre dels camins utilitzats va ser recuperar elements de la història medieval. Els primers periodistes practicants del barcelonisme van beure a les fonts d'historiadors com Víctor Balaguer, Francesc Carreras Candi, Salvador Sanpere i Miquel, Andreu Avel·lí Pi i Arimon, Antoni Aulèstia i Pijoan i altres.⁸ Curiosament, no eren copiats sense més, sinó que s'a-

8. Sobretot van ser utilitzats: Víctor BALAGUER, *Las calles de Barcelona*, Barcelona, Salvador Manero, 1865, 2 vol. (reedició facsímil: Madrid, Dossat, 1987), i altres obres del mateix autor; Francesc CARRERAS CANDI, *Geografía General de Catalunya. La ciudad de Barcelona*, Barcelona, Albert Martín, s.a. [1916]; Andreu AVEL·LÍ PI I ARIMON, *Barcelona antigua y moderna, descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Barcelona, Impr. y Libr. Politécnica de Tomás Gorchs, 1854, 2 vol.; Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Barcelona ressenya històrica*, Barcelona, Estampa de La Renaixensa, 1878; i Josep COROLEU INGLADA, *Guía del forastero en Barcelona y sus alrededores*, Barcelona, J. Seix, 1887.

costumava a esmentar la procedència de les informacions, com una manera de reivindicar el passat historiogràfic català. Puig i Alfonso ho deixa ben clar en el pròleg al llibre citat, on diu que l'ha escrit refiat de la memòria i «consultando Pi y Arimon, *Barcelona antigua y moderna*; Balaguer, *Las calles de Barcelona*; Sanromà, *Mis memorias*; Coroleu, *Memorias de un menestral*; Masriera, *Los buenos barceloneses y Barcelona isabelina y revolucionaria*; Vidal y Valenciano y Cornet y Mas, *Barcelona vella*; Roure, *Recuerdos de mi larga vida y Anys enllà*; Feliu y Codina, *Memorias de un viejo periodista*».⁹ Ricard Suñé, a la presentació de la seva *Nueva crónica de Barcelona*, hi posa una llista similar.¹⁰

HOMENAJE DE CATALUÑA LIBERADA A SU CAUDILLO FRANCO

Una primera mostra del camí que alguns periodistes i escriptors que havien pogut tornar a exercir a Barcelona pensaven que podria servir per recuperar una certa flaire de la Catalunya d'avantguerra van ser els dos àlbums titulats *Homenaje de Cataluña liberada a su Caudillo Franco*. El primer va ser elaborat durant l'any 1939 i publicat a finals d'aquell mateix any i el segon l'any següent, el 1940.¹¹

No es tracta d'una publicació de gran difusió, sinó de tiratge molt limitat –potser mig miler d'exemplars–, destinada a les autoritats i els anunciants que n'havien fet possible el finançament. Però més enllà del seu coneixement pel gran públic, és en el fet mateix de la seva elaboració on es troba l'interès d'aquests àlbums, sobretot si es té en compte el nom dels col·laboradors i anunciants i el fet que la producció es va iniciar immediatament després de l'ocupació de Barcelona.

Els artistes plàstics, fotògrafs i escriptors que omplen les pàgines del primer àlbum són prou significatius de la cultura feta a Catalunya; hi trobem els noms de Brangulí, Compte, Sagarra, Zercowitz i Pérez de Rozas, entre els fotògrafs, i els d'Oleguer Junyent, Carles Sindreu, Manuel de Montoliu, Ramon de Semir, Carles Poch i Magí Cassanyes, entre els escriptors. Ramon Marinello va tenir cura de la direcció artística. Al costat d'aquests noms, que són els que consten com a col·laboradors en l'àlbum publicat, també devien de tenir algun tipus de participació, potser anònima, d'altres, com Carles Sentís, Martí de Riquer, Fèlix Ros, Sebastià Sánchez Juan, Josep Maria Junoy i Joan Teixidor, ja que una nota publicada a *Destino* el mes de juliol anunciant la propera publicació de l'àlbum, els esmenta com a col·laboradors literaris. Alguns d'ells, com Junoy i Sánchez Juan, van signar en el segon àlbum, força semblant al primer.

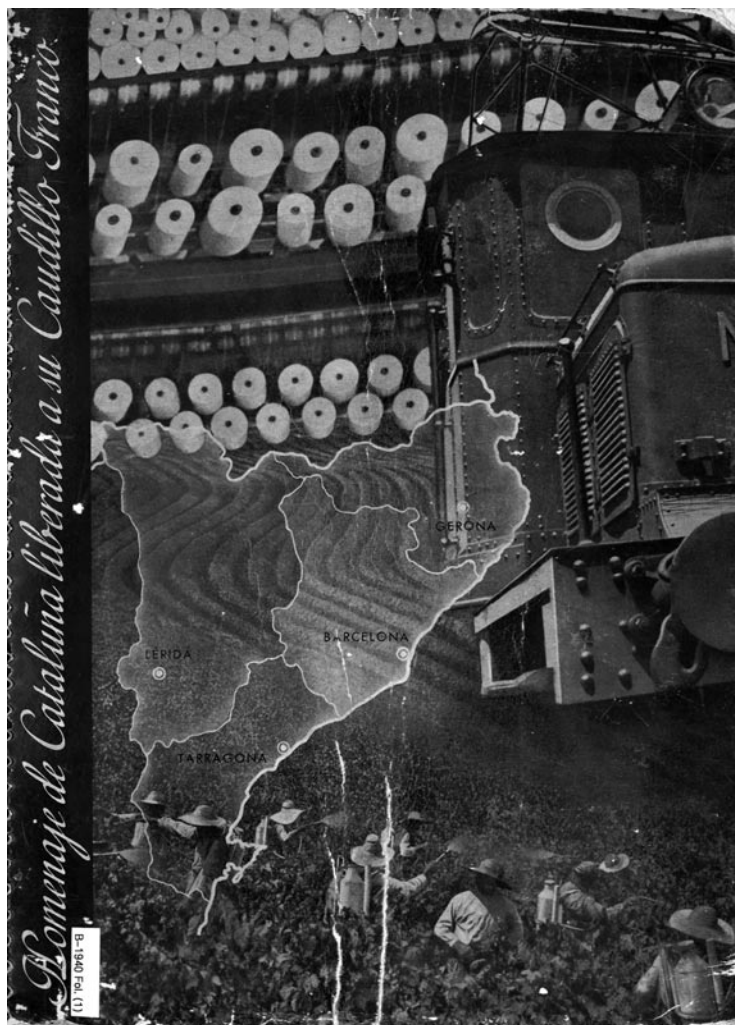
L'àlbum va ser, doncs, una manera d'arreglenar-se clarament amb el nou règim per part d'alguns intel·lectuals que ja actuaven com a tals a la Barcelona anterior a la guerra. *De facto*, molts d'ells ja ho havien fet al marge d'aquest àlbum: Sebastià Sánchez Juan, Carles Poch, Fèlix Ros i Carles Sindreu treballaven en la censura de premsa; Luys Santa Marina –un altre dels col·laboradors– era un conegut escriptor falangista resident a Barcelona des del 1927 i que a par-

9. Francesc PUIG i ALFONSO, *Recuerdos de un setentón*, Barcelona, Millà, 1943, pàg. 8.

10. Ricardo SUÑÉ, *Nueva crónica de Barcelona. Historia de la ciudad a través de sus calles y sus tradiciones*, Barcelona, Seguí, 1945-1948, pàg. 6.

11. DDAA, *Homenaje de Cataluña liberada a su Caudillo Franco*, Barcelona, Ediciones del Fomento de la Producción Nacional, 1939 i 1940.

tir del mes de juliol del 1939 va dirigir el diari *Solidaridad Nacional*, en el qual col·laborava Josep Maria Junoy. El també periodista Carles Sentís havia treballat en els serveis d'espionatge franquistes. Fèlix Ros era dels afiliats de primera hora a la Falange barcelonina. Martí de Riquer formava part del grup de fundadors de la revista *Destino* a Burgos, com el mateix Carles Sentís. Joan Teixidor s'incorporà a *Destino* després de la Guerra.

Entre ells hi havia gent força jove (Riquer, Teixidor, Ros i Sentís el 1939 tenien, respectivament, 25, 26, 27 i 28 anys) i altres de més veterans, amb una dilatada trajectòria anterior a la Guerra que havia evolucionat sovint des de l'avantguardisme radical cap a posicions molt moderades, clàssiques en l'aspecte estilístic i catòliques en l'ideològic. Junoy, el més gran de tots –tenia 52 anys el 1939–,

havia estat un dels fundadors del diari catòlic *El Matí*. Sindreu, que tenia quasi 40 anys el 1939, havia estat abans de la Guerra un periodista sovint càustic, vinculat al surrealisme i a les avantguardes racionalistes, com el GATPAC (Grup d'Artistes i Tècnics per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) i l'ADLAN (Amics de l'Art Nou), igual que el crític Magí Cassanyes, un altre dels col·laboradors de l'àlbum. Un estudi de l'evolució personal de cadascun d'ells aportaria substancials possibilitats interpretatives sobre quina va ser la base d'intel·lectuals catalans amb què va comptar el franquisme des del principi.

El disseny dels àlbums, sobretot el primer, marcat pels orígens avantguardistes dels seus col·laboradors, sorprèn en el context de l'època, amb els seus collages, algun poema visual i una certa estètica d'*Ací d'Allà* i *AC*, la revista del GATPAC.

Al marge dels inevitables textos de pleitesia incondicional a Franco i d'exaltació de la seva victòria, les col·laboracions del primer àlbum tenen totes les característiques del barcelonisme/catalanisme descafeïnat de postguerra, amb reportatges sobre la «Cataluña turística» (Montserrat, Poblet, Santes Creus, Vall d'Aran, Caldetes, Sitges...) i sobre la «Cataluña Histórico-Monumental», dedicats a l'art català, sobretot el medieval, les cobles de sardanes, els oficis populars, la imatgeria popular... Hi ha també unes notes sobre literatura catalana signades per Manuel de Montoliu i un article sobre «Jardines catalanes» signat per Javier de Winthuysen, pintor i paisatgista andalús format a l'Escuela Libre de Bellas Artes de Sevilla i a la Institución Libre de Enseñanza de Madrid que es va instal·lar al barri de les Corts després de la Guerra i que havia estat amic de Juan Ramon Jiménez, Antonio Machado i Santiago Rusiñol. A la portada es reproduïx el Sant Jordi de Bernat Martorell.

Els temes del segon àlbum se centren quasi només en els aspectes folklòrics de la ciutat (les processons, les caramelles, els pessebres...) i en els usos i costums tradicionals a la Barcelona del segle XIX. És a dir, com encertadament ha assenyalat Ramon Salvo, es parla només de «la Barcelona pre-industrial anterior a la consolidació del catalanisme polític». Salvo ha definit també el barcelonisme «com a sucedani de catalanisme i, en ell, la identitat d'un poble es desvia cap el món mític i ancestral del folklore».¹²

De fet, aquests plantejaments no estaven pas gaire allunyats dels que tenia el catalanisme més conservador a començament del segle XX i els folkloristes com els que el 1929 van crear el Museu Etnogràfic de Ripoll o el d'Arts i Tradicions Populars de Barcelona. Quedava clar que, amb el franquisme, no hi havia inconvenient a rescatar les glòries catalanes medievals i el costumisme d'èpoques posteriors, sempre que es fes despullant-ho de qualsevol context social i de plantejaments polítics i accentuant-ne els aspectes rurals i de religiositat popular. Carles Sentís ho va definir molt bé en el seu famós article «¿Finis Cataloniae?» en considerar que, amb la victòria, s'acabava una Catalunya:

Pero la Cataluña real, que diría vuestro y nuestro caro Charles Maurras, hoy, precisamente, empieza a amanecer.¹³

12. RAMON SALVO TORRES, «1939-1940. Els dos àlbums *Homenaje de Cataluña liberada a su caudillo Franco* i les primeres mostres de poesia d'avantguarda a la postguerra», *Revista de Catalunya*, 112 (novembre de 1996).

13. *La Vanguardia Española*, 17-II-1939.

Es van inventar un catalanisme sentimental que no fos contradictori amb el franquisme.

El periodisme possibilista del decenni de 1940

Els dos àlbums d'homenatge a Franco són una primera mostra representativa del que vindria després. Van establir un marc de tolerància i les possibilitats temàtiques i estilístiques. A la premsa diària i als setmanaris es van recollir aquestes idees i es van portar a la pràctica de la mà de periodistes i escriptors que, sense trobar-se del tot a gust dins el franquisme, l'acceptaven com un mal menor per contenir el desordre social que tant temien i, o bé van acomodar-s'hi discretament, o van prestar-li servil acatament.

Els primers anys, durant la dècada de 1940, el barcelonisme es va practicar sobretot a través de llibres, normalment de curta tirada, que el franquisme considerava menys perillosos que les pàgines de diari. Però sobretot a partir del Congrés Eucarístic de 1952, es van començar a autoritzar cròniques i reportatges costumistes i folkloristes també a la premsa.

Tot i que van ser uns quants els periodistes que van practicar el gènere, dos en particular en són el màxim exponent: Ricard Suñé i Tomàs Caballé i Clos. Els dos havien exercit de reporters abans de la Guerra i van adaptar-se sense cap problema al franquisme (Suñé, al principi, fins i tot, amb entusiasme); la seva heterodòxia va fer, però, que mai fossin del tot ben considerats pels més fidels. Eren de generacions molt diferents –el gener de 1939 Suñé tenia 25 anys i Caballé 69–, però van morir amb un any de diferència: Caballé el 4 d'agost de 1951, als 80 anys, i Suñé la vigília de l'11 de setembre de 1952, amb només 39 anys.

RICARD SUÑÉ

El periodista Ricard Suñé Álvarez (1913-1952) és un dels casos més paradigmàtics de recerca de vies dintre del franquisme per recuperar alguna cosa d'allò que ara en diríem memòria popular, referida –és clar– no pas al passat més immediat dels anys de la República i la Guerra Civil sinó als segles anteriors.

Suñé va ser el responsable de l'exemplar del diari carlí *El Correo Catalán* que va sortir al carrer el 27 de gener de 1939. Havia arribat a Barcelona amb les tropes franquistes el 26 de gener per la tarda i va entrar a l'Ajuntament amb el jove capità de la legió, Víctor de Felipe, que en va prendre possessió. Després, es va encaminar cap al carrer dels Banys Nous, on eren els tallers d'*El Correo*, incautats durant la Guerra i, com que era aleshores un impetuós jove i anava proveït d'un fusell, va espanyar la porta d'un tret per entrar-hi. Com que les màquines havien quedat inservibles amb l'ús que se'ls havia donat durant la Guerra¹⁴ i era

14. Els locals i la maquinària d'*El Correo Catalán* van ser expropiats el juliol del 1936 pel POUM, que hi va començar a publicar el seu diari *La Batalla*. El primer número va sortir el 2 d'agost i l'últim que hem localitzat porta la data de 27 de maig del 1937. Després s'hi va fer *Mañana*, el diari d'Àngel Pestaña, que va treure el primer número el 15 de juny de 1937 i l'últim que hem localitzat porta la data del 22 de gener de 1939.

impossible de localitzar el personal, Suñé es va adreçar aleshores a *La Vanguardia*, on Àngel Marsà, en funcions de director, li va permetre imprimir una edició d'*El Correo*. Conjuntament amb uns quants amics –entre ells el poeta Carles Fages de Climent–, va redactar aquell exemplar d'un sol full. No en va sortir cap número més fins el 14 de febrer, quan va arribar el nou director designat pel govern, Diego Ramírez Pastor.

Quan es va reprendre l'edició d'*El Correo*, Suñé en va esdevenir una figura fonamental, sobretot a l'hora de formar la nova redacció. Gràcies als seus bons oficis, el mateix 1939 s'hi van poder incorporar periodistes com Esteve Busquets Molas, que difícilment hauria pogut trobar feina en aquells moments complicats. Les amistats eren un element decisiu quan no es tenia un passat polític en sintonia amb els guanyadors de la guerra. Busquets era fejecista, com Antoni Nadal, un altre redactor salvat de la crema gràcies als bons oficis de Suñé. Estretament vinculat a grups de catòlics progressistes i catalanistes –abans de la Guerra Busquets havia treballat als diaris vinculats a Unió Democràtica, *El Matí* i *La Nau*, i va dirigir *Catalònia*, el diari tarragoní de la Lliga–, en vigílies del conflicte havia entrat a la redacció de *La Noche*, i, abans de ser mobilitzat, va estar discretament parapetat al *Diari de Catalunya* controlat per Estat Català, gràcies a l'ajut de Joan Cornudella i Josep Andreu Abelló.

Suñé havia començat a exercir el periodisme abans de 1939 com especialista en informació policial a la redacció d'*El Correo Catalán* i ara fou el responsable de la secció de successos i periodista tot terreny. Els qui el van conèixer el descrivien com una personalitat molt forta, amb el punt de cinisme necessari per adaptar-se a l'estret control que el règim exercia sobre la premsa. Ell era carlí del morro fort, però no era un llagoter servil i no va renunciar al seu catalanisme. Home culte i curiós, l'any 1945 va escriure un estudi molt interessant sobre el periòdic *Un tros de paper*, i ho va fer en català, tot i saber que mai podria publicar-lo en aquesta llengua.¹⁵ En el pròleg del manuscrit, que hem pogut consultar, hi va deixat escrit:

Estic gairebé segur de que aquest treball meu no veurà la llum. No hi fa res. L'escriu per gust d'escriure. Generalment la meua ploma es mou pels altres. Ara em plau fer-ho per a mi. És una disbauxa, tal vegada, puix perdo un temps "cotizable". No hi fa res. El tema em suggestiona. Té per a mi, un doble encant: el del barcelonisme vuitcentista i el de l'aspecte periodístic [...]. Jo vull dedicar-li aquest treball, com a penyora de la meua simpatia. Ho faig en català.¹⁶

Com altres periodistes barcelonins que havien exercit la professió abans de la Guerra, no pensava que el franquisme assetgés tan estretament la llengua catalana i el tractament de temes catalans. D'altra banda, com a membre del requetè, havia donat suport a l'Alzamiento, però, encara que no se sentia franquista, es va haver d'adaptar i seguir el camí marcat.

15. Cal afegir que, finalment, Suñé, gran coneixedor del periòdic *Un tros de paper* (1865-66) i estudiós de la vida del seu editor, Albert Llanas (1841-1915), va publicar el llibre en castellà el 1946, suposem que traduint-lo i adaptant-lo ell mateix, a l'editorial Betis, de Barcelona, amb pròleg de Josefa Llanas i el títol *Albert Llanas, el Quevedo catalán*. Cal remarcar que el nom del periodista i comediògraf era escrit en català en un text en castellà, cosa insòlita en aquells moments.

16. *Un tros de paper*, mecanoscrit inèdit, 1945.

Una curiosa mostra de les sortides de to que practicaven els qui, tot i ser convençudament reaccionaris, no eren aliens a una certa frustració per haver de treballar en les dures condicions que imposava el nou règim, és la columna que va publicar en la seva secció «Dietario barcelonés» tres setmanes després de l'ocupació de Barcelona. En un to que sembla sincerament propagandístic, però que segurament va ser escrit amb el punt d'ironia soterrada que dona l'escepticisme d'anys d'exercici periodístic, raonava de la curiosa manera següent:

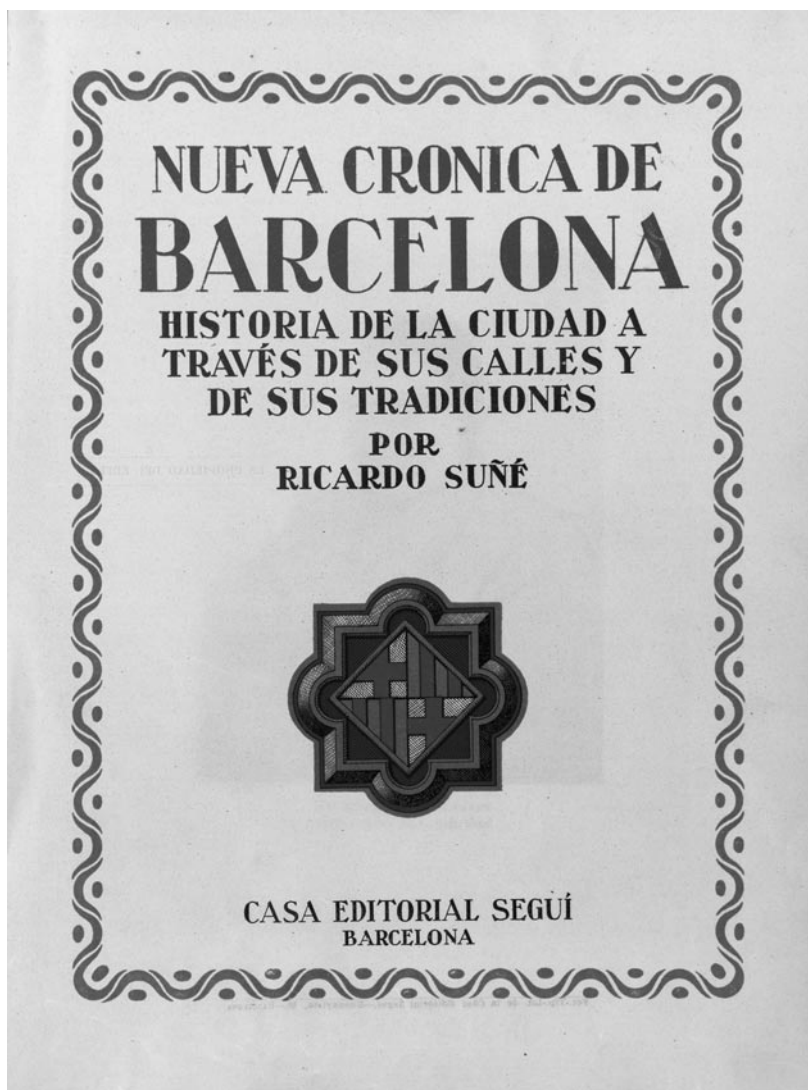
No hay crónicas de sucesos. Eso quiere decir que donde entra la España de Franco, la España nacional, la auténtica España, la España cristiana y patriótica, la hidalga y noble, trae con ella la religión, el orden, la paz, la justicia, la verdadera libertad, el respeto mutuo, el pan, el trabajo y otras muchas cosas buenas, que yo no sé decir, y, claro está, donde impera ese sublime ideario que ennoblece y fortifica el alma de los pueblos, acompañado todo eso de lo necesario para vivir, no puede haber ni “gangsterismo”, ni crimen, ni desorden y, por consiguiente, materia para aquellas crónicas de sucesos en que tan importante papel jugaban lo misterioso, lo terrible, lo sangriento.¹⁷

En realitat, Suñé no feia només informació de successos, sinó que, en l'estil poc especialitzat del periodisme de l'època, feia tota mena d'informacions locals, freqüentava l'Ajuntament i els altres centres culturals i polítics i era un apassionat de la història de Barcelona. El seu coneixement de la ciutat li va servir a la postguerra per dedicar-se, a les pàgines d'*El Correo Catalán*, a la divulgació històrica barcelonina, primer a través de les «Estampas barcelonesas»¹⁸ i després a la seva secció fixa «Dietario barcelonés». Però, sobretot, a través d'una col·lecció de fascicles titulada *Nueva crónica de Barcelona*, avui altament cotitzada a les llibreries de vell, que va començar a publicar el 1945 i que pot ser considerada la primera aportació de pes després que la col·lecció de llibrets «Barcelona y su historia» de la Llibreria Dalmau hagués obert el foc el 1942.

La *Nueva crónica* conté un llarg text de presentació que és com una mena de manifest fundacional del barcelonisme, on hi explicita de manera contundent la filosofia que els intents anteriors havien preferit no explicar, deixant que els llibres parlessin per ells mateixos. Suñé en fa una definició exacta, en els termes que era possible explicar-ho aleshores, i posa les bases de tota una teoria sobre la divulgació històrica, força heterodoxa per al moment. I abans que res, hi exposa de manera ben clara la popularitat que tenia aquells anys el gènere del barcelonisme, al que ja dóna aquest nom. En aquest text sorprenent s'hi entreveu un Suñé culte, respectuós amb el passat, ben documentat i amb les idees molt clares sobre què vol fer: com a característiques bàsiques del gènere, destaca l'amenitat, l'originalitat, la utilització de fonts secundàries, però fiables, i el que ell anomena un caràcter “sentimental”, identificable en certa manera amb els aspectes més super-

17. *El Correo Catalán*, 18-II-1939.

18. Els articles a *El Correo Catalán* que publicava sota aquest epígraf a partir de novembre del 1942, tocant temes catalans i amb alguna expressió catalana, fins i tot al títol, els va recollir després, en dos llibres, un publicat només mig any després de començar la secció i l'altre el 1944: Ricardo SUÑÉ, *Estampas barcelonesas*, Barcelona, Dalmau, 1943; i *Estampas barcelonesas, nueva selección*, pròleg de F. Puig i Alfonso, Barcelona, Selecciones Literarias y Científicas, 1944.

ficials del sentiment nacionalista. Sense esmentar el mot prohibit, marca distàncies amb el que ell anomena «mal llamados particularismos localistas», transita a través de l'exaltació de l'orgull local cap a un sentiment de pertinença a una comunitat més àmplia (que, sense dir clarament que sigui Catalunya, en cap moment deixa entendre que sigui Espanya) i anuncia que ho farà, per exemple, mitjançant «la relación de cuantos acontecimientos realizó la ciudad de los Condes antes que nadie en España». I, anant encara més enllà, escriu: «Los pueblos altamente espirituales –como el nuestro– sienten la necesidad de aconsonantar las directrices del pasado con el futuro inmediato». Cal matisar, però: «He aquí la verdadera razón de este sentimiento, que alguien interpretó torcidamente como una añoranza absurda de todos los antiguos modos en su forma externa». Suñé trenca amb el to imperial que aquells anys marcava inevitablement qualsevol

referència històrica i expressa la seva particular visió de la història, sorprenentment popular: «En lugar de tomar como sujetos cronológicos a las dinastías reales, hemos dado preferencia a explicar la Historia ciudadana». O diu que no es pot oblidar en el «relato histórico la revuelta ciudadana». I encara sorprèn més quan, en contra de l'ortodòxia imperant, fins i tot posa en qüestió els anys de Felip V: «La Ciudadela. De barrio de la Ribera, transformóse en una odiosa ergástula. Es como un “Inri” afrentoso de la Barcelona de los siglos XVIII y gran parte del XIX».¹⁹

Josep Tarín Iglesias, que fou un gran amic seu, el descriu així:

Com a bon carlí, era un fervent catòlic, amic de capellans i frares, però gens clerical; els seus fervors monàrquics, apart de la monarquia proscrita, s'inclinaven cap a Charles Maurras i la seva Action Française, en la que veia reflectida tota la seva actuació. Era un pou de saviesa: coneixia la història de Barcelona, la història del periodisme barceloní, la vida espanyola, des del punt de vista d'un carlisme militant.²⁰

Membre del requetè durant la República –anys en què compartia el seu treball com a redactor d'*El Correo* amb el de responsable de la redacció barcelonina del diari manresà, vagament carlí, *Pàtria*–, era un gran aficionat als toros (el seu pare havia estat picador). Bohemi i de caràcter fort, va morir atropellat per un tramvia a la Ronda de Sant Pau, al baixar sobtadament del taxi on mantenia una forta discussió amb una dona (males llengües diuen que la seva amant), el mateix any del Congrés Eucarístic, el 1952, a mitjanit, entre el 9 i el 10 de setembre. Que era una persona popular va quedar patent en l'enterrament multitudinari, que va omplir de gent tots els carrers entre la basílica del Pi i el carrer dels Banys Nous on, a la redacció d'*El Correo Catalán*, s'hi va instal·lar la capella ardent. Va quedar inacabada la seva *Nueva crónica de Barcelona* quan portava publicades 1.838 pàgines en 155 fascicles, a les quals cal afegir unes 200 làmines fotogràfiques a tota pàgina, sense numeració, intercalades a cada fascicle, que, d'altra banda, anava profusament il·lustrat.

Des del punt de vista editorial, l'obra devia ser un èxit de vendes, perquè, quan encara s'anaven publicant, la Casa Editorial Seguí, que els feia, va encarregar a Tomàs Caballé Clos una altra col·lecció de fascicles sobre Barcelona, que es van començar a publicar amb un format idèntic al de Suñé, però amb un caràcter més costumista i memorialista.

TOMÀS CABALLÉ CLOS

Tomàs Caballé Clos (1870-1951) era advocat de professió i com a tal havia publicat a la segona dècada del segle llibres de vulgarització del Dret,²¹ alhora que exercí de defensor en procesos penals. Alguns d'ells li van donar certa notorietat. El més famós va ser un cas de doble assassinat en el qual va aconseguir l'absolució d'un

19. SUÑÉ, *Nueva crónica de Barcelona...*, pàg. VI-X.

20. JOSEP TARÍN IGLESIAS, *Vivir para contar*, Barcelona, Planeta, 1983. Tarín Iglesias dona també opinions i dades interessants sobre Suñé a l'entrevista publicada a la revista *Capçalera* el novembre de 1995.

21. TOMÁS CABALLÉ CLOS, *Preceptos usuales del Derecho positivo al alcance del vulgo*, Barcelona, Iberia, s.a.; i *El derecho nuevo: participación del obrero en los beneficios de la producción (prolegómenos de un curso de Derecho Social)*, Barcelona, Tip. Lit. Labielle, 1915.

home acusat d'haver degollat dos menors a Torrelles de Foix, prop de Vilafranca del Penedès, absolució aconseguida gràcies al peritatge forense de Santiago Ramón y Cajal, aleshores catedràtic a la Universitat de Barcelona, que va demostrar que la sang trobada a la brusa de l'acusat, principal prova del fiscal, era de conill i no pas humana. Anys més tard, la innocència de l'acusat va quedar provada quan el veritable autor va confessar el crim poc abans de morir. A més d'advocat, Caballé era un periodista de llarga trajectòria. Als 15 anys havia començat a publicar cròniques, sobretot de tema barceloní, en diaris i revistes, principalment a *El Diluvio* i *El liberal*, i havia publicat alguna monografia local en català. No es pot dir que fossin mèrits acreditatius per ser ben vist pel nou règim. Segurament per això va fer-se perdonar els pecats amb el seu llibre més conegut, publicat el mateix 1939: *Barcelona roja, dietario de la revolución, julio 1936-enero 1939*.²² També devia influir en la seva fàcil integració en el nou marc polític el fet que el seu fill, Enric Caballé Vilardell, morís el 5 de febrer del 1939 «prisionero del SIM en el Santuario de Nuestra Señora del Collell, con 39 años de edad»,²³ així com les relacions personals establertes durant els anys d'advocat i de reporter, i la seva avançada edat.

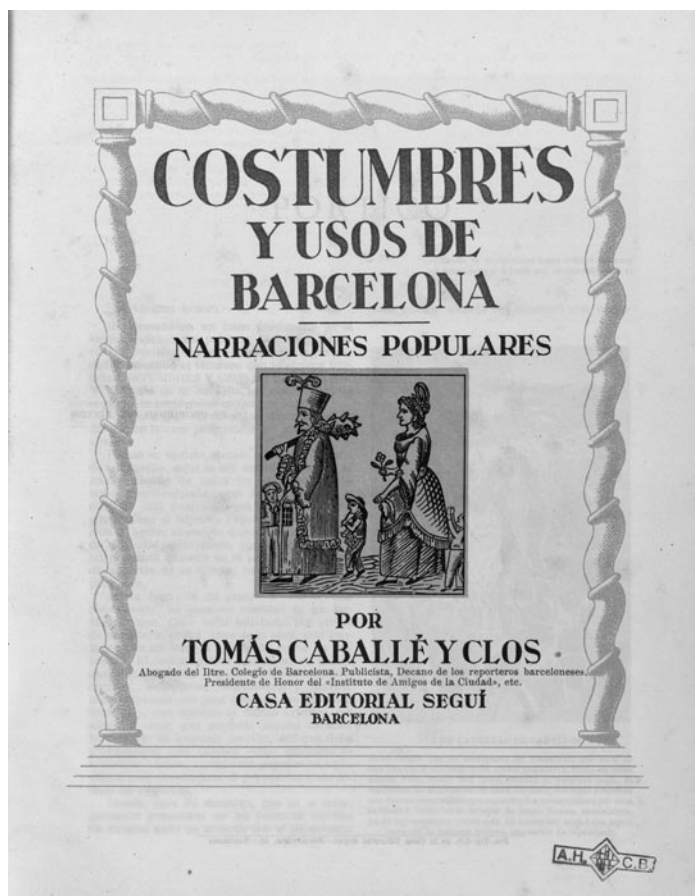
Per aquesta darrera causa, no va tornar a exercir de reporter en cap diari, però això no va ser un obstacle per a una activitat frenètica en la publicació de llibres –un parell per any– que va portar a terme durant la dècada de 1940. I ho va fer com un dels més actius divulgadors de la història costumista de la ciutat i el primer que va obrir el foc, ja que va començar a publicar el mateix 1939 i no va parar fins a la seva mort el 1951. Tot i que els últims mesos ja estava molt malalt, va seguir escrivint fins al final i el seu darrer llibre es va editar pòstumament.²⁴ La seva obra més voluminosa, i la que més interessa aquí per la seva adscripció clara

22. Tomás CABALLÉ Y CLOS, *Barcelona roja, Dietario de la Revolución (julio 1936-Enero 1939)*, Barcelona, Librería Argentina, 1939. Malgrat el moment de publicació (octubre de 1939) i el títol, aquest llibre és un útil dietari amb una base redaccional més aviat neutra, cosa perfectament explicable si es considera que l'autor, a mesura que anava fent les anotacions durant la guerra, podia témer que caigués en altres mans i pogués tenir problemes. S'hi ressenyen dia a dia les notícies de tota mena que s'anaven produint, des del 19 de juliol de 1936 al 26 de gener de 1939. El to distanciat es va conservar en publicar-lo, i fins i tot una part del llenguatge que es feia servir durant la guerra, ben diferent de l'usat amb posterioritat a gener del 1939, cosa que l'autor remarca en el pròleg. Caballé només hi va afegir alguns comentaris forçats per les circumstàncies i un pròleg, aquest sí, en el to encomiàstic habitual del moment envers els guanyadors. Una petita mostra serà suficient. El pròleg comença amb aquests paràgrafs: «Paralelamente a la proclamación de la república, Cataluña empezó a vivir días azarosos y ya no salió de ellos hasta el pasado 26 de enero, en el que el invicto general Franco liberó Barcelona y pocos días después toda Cataluña. Desde que el fanático e inepto Macià se erigió, por obra y gracia de la tontería catalana, en árbitro de nuestros destinosiqué carrera más desenfrenada de abusos, coacciones y falsedades! Y como base de todo ello, aquel enorme chantage del célebre plebiscito por el cual las Constituyentes se vieron obligadas a conceder la autonomía a nuestra desgraciada región». I tres pàgines més endavant acaba amb els inevitables «¡Arriba España! ¡Viva el Caudillo Franco!».

23. Segons explica Caballé Clos a la dedicatòria del llibre *Barcelona roja*.

24. La seva producció durant els anys quaranta va ser copiosíssima. Deixant de banda novel·les i reculls de llegendes i centrant-nos en la temàtica barcelonina, poden esmentar-se diversos llibres amb un accentuat to memorialístic: *Los teatros de Barcelona durante la Exposición Universal de 1888*, Barcelona, Fomento de la Producción Española, 1942; *Barcelona de Antaño. Memorias de un viejo reportero barcelonés*, Barcelona, Ariel, 1944; *Los viejos cafés de Barcelona*, Barcelona, Albón, 1946, 2 vol., i el més conegut de tots, on narrava alguns dels casos en què havia intervingut entre 1895 i 1908, *La criminalidad en Barcelona (21 procesos célebres de 1885 a 1908)*, Barcelona, Ariel, 1945. Va publicar també algunes monografies més específicament històriques, com *Evocaciones históricas barcelonesas. De cómo empezó en Barcelona [...] lo que verá el curioso lector*, Barcelona, Fomento de la producción española, 1941; *José Zorrilla en Barcelona y su popularísimo Don Juan Tenorio, 1817-1893*, Barcelona, Freixinet, 1944; *La música oficial de la ciudad de Barcelona (Apuntes para la historia de la Banda Municipal de Barcelona)*, Barcelona, Ariel, 1946; *1493. Un año barcelonés célebre*, Barcelona, Freixinet, 1948; i una biografia de Josep Anselm Clavé: *José Anselmo Clavé y su tiempo (1824-1874)*, Barcelona, Freixinet, 1949. També va practicar la divulgació del folklore català, una altra de les possibilitats de fer un cert catalanisme sense problemes, com *Folklore catalán (Antiguas tradiciones, festividades populares y ferias)*, Barcelona, Freixinet, 1947; i *El Belén catalán, espejo del belén mundial*, Barcelona,

al barcelonisme, és *Costumbres y usos de Barcelona (Narraciones populares)*.²⁵ És pràcticament contemporània de la *Nueva Crónica de Barcelona*, de Ricard Suñé. A la vista de l'èxit dels fascicles d'aquest darrer, l'editorial va encarregar aquesta altra obra en la línia barcelonista però centrada no tant en els episodis històrics com en els costums i la vida quotidiana, en la línia memorialista que el veterà autor havia practicat ja a *Barcelona de antaño*. «¡No hago historia!» –escribia Caballé en el pròleg–, «pero te aseguro, lector amable, que las fotografías fueron tomadas de la realidad y no carecen de interés histórico, siendo reveladoras fieles del verdadero carácter barcelonés».²⁶ El mot “fotografías” el posava en cursiva per indicar que es referia no solament a les imatges, molt abundants als fascicles, com ho eren també en els de Suñé, sinó als textos, que igualment “fotografiaven” el que ell considerava «verdadero carácter barcelonés».

Freixinet, 1951, la seva última obra, publicada a finals d'any, a la que l'editorial va afegir el subtítol de *Obra póstuma de tan admirado autor*, ja que Caballé havia mort el 4 d'agost anterior. Fins i tot Caballé va arribar a poder veure publicats llibres en català: *Un segle de Catalunya*, Barcelona, Freixinet, 1947; *Tradicions de Catalunya*, Barcelona, Freixinet, 1949; i *Barcelona no volgué ésser francesa. Els màrtirs de la independència espanyola*, Barcelona, Freixinet, s.a. (aprox. 1949).

25 Tomàs CABALLÉ CLOS, *Costumbres y usos de Barcelona (Narraciones populares)*, Barcelona, Seguí, s.a. (1947-1948).

26 CABALLÉ, *Costumbres y usos...*, pàg. 7.

Al pròleg, Caballé esmenta unes fonts d'informació força coincidents amb les de Suñé, malgrat el diferent caràcter de les dues obres: Víctor Balaguer, Josep Coroleu, Frederic Soler, Albert Llanas, Conrad Roure, Gaietà Cornet, Salvador Sanpere i Miquel, Josep Reig i Vilardell, Josep Roca i Roca, Josep Pella i Forgas, Josep Ixart, Ferran Agulló (Pol), Apelles Mestres, Francesc Carreras Candi, Bonaventura Bassegoda i Amigó, Carles Pirozzini i Martí, Francesc Virella i Casanyes, mossèn Cinto Verdaguer i Enric de Fuentes.²⁷ Tant al llibre de Caballé com al de Suñé s'hi incloïen nombroses expressions en llengua catalana: refranys, dites i també, a vegades, citacions extenses. Això últim hauria estat impensable de fer-ho als diaris, però la censura ho tolerava en llibres. A diferència de la de Suñé, l'obra de Caballé, de dimensions més reduïdes, no va quedar inacabada, sinó que va poder publicar un últim fascicle, el 56, incloent-hi al final un «Fin de la obra» i els índexs.

ALTRES DIVULGADORS

Lluís Almerich (1882-1952), un popular i veterà periodista que havia estat redactor en cap de *Las noticias* ja des de la dècada de 1910, dirigia de fet, durant la Guerra, el diari *La Noche*, que havia passat de Pich i Pon als anarquistes. Va ser empresonat uns mesos i, en sortir, no va poder tornar al periodisme i es va guanyar la vida, al principi, fent biografies d'herois castellans firmant com "Luis Manrique", ja que tenia prohibit signar amb el seu nom, i amb el pseudònim "Clovis Eimeric", que havia popularitzat abans de la Guerra. Quan l'editorial Millà va començar a publicar en castellà, el 1944, la col·lecció «Monografías históricas de Barcelona», Almerich va poder recuperar el seu pseudònim original al primer volum –en van seguir vint més, majoritàriament sobre temes referits a Catalunya i no específicament a Barcelona– titulat *Tradiciones, fiestas y costumbres populares de Barcelona*,²⁸ que va assolir un cert èxit que va permetre fer-ne una segona edició l'any següent. Quan, el 1946, es va començar a autoritzar l'edició en català, l'editorial va reconvertir la col·lecció en «Monografies històriques de Catalunya» i Lluís Almerich hi va publicar també el primer títol, *Els castells de Catalunya*,²⁹ i després altres, com la *Història dels carrers de la Barcelona Vella* (1949-1950), en tres volums.³⁰

Carles Soldevila (1892-1967), periodista a *La Publicitat* abans de la Guerra (i també a *La Rambla*, *Mirador*, *D'ací d'allà* i altres publicacions) havia adquirit notorietat a la dècada de 1920 com a novel·lista i autor teatral. Va marxar a París el 1936 i, en tornar el 1942, es va incorporar al corrent del barcelonisme, amb col·laboracions en castellà a la premsa i amb llibres com *Gracias y desgracias de Barcelona* (1943),³¹ *Guía de Barcelona* (1951)³² i una obra memorialista, *Del llum de gas al llum elèctric* (1951).³³

27. CABALLÉ, *Costumbres y usos...*, pàg. 6 i 7.

28. LUIS ALMERICH (Clovis Eimeric), *Tradiciones, fiestas y costumbres populares de Barcelona*, Barcelona, Millà, 1944. Reedició en català: Barcelona, Millà, 1989.

29. Lluís ALMERICH (Clovis Eimeric), *Els castells de Catalunya*, Barcelona, Millà, 1946.

30. Lluís ALMERICH, *Història dels carrers de la Barcelona Vella*, Barcelona, Millà, 1949-1950, 3 vol. Molt més tard, ja acabat el franquisme, el 1989, l'editorial va començar a reeditar, passats al català i amb text revisat per suprimir anacronismes, alguns dels títols publicats en castellà entre 1944 i 1946, el primer dels quals va ser *Tradicions, festes i costums populars de Barcelona*, de Lluís Almerich, que havia mort feia 37 anys.

31. Carlos SOLDEVILA, *Gracias y desgracias de Barcelona*, Barcelona, Dalmau, 1943.

32. Carlos SOLDEVILA, *Guía de Barcelona*, Barcelona, Destino, 1951.

33. Carlos SOLDEVILA, *Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut*, Barcelona, Aedos, 1951.

Un cas més curiós és el de Ramon Aliberch, periodista que havia treballat a *La Veu de Catalunya* com expert en temes barcelonins i que, passat al franquisme, als primers anys 40 formava part de l'oficina de censura de premsa de Govern Civil, a les ordres de José Bernabé Oliva i al costat d'un altre catalanista reconvertit, Carles Sindreu, qui també publicaria, anys a venir, algun llibre costumista sobre Barcelona. Quan, acabada la Guerra Mundial, el germanòfil governador Antonio Correa Veglison va ser substituït per Bartolomé Barba, l'agost de 1945, el nou governador va renovar el personal de l'oficina de censura i els que hi treballaven es van haver de buscar la vida. Aliberch va trobar una sortida en la publicació de llibres sobre Barcelona, en un to vagament marcat pel seu passat a la Lliga. Així, van aparèixer, entre 1945 i 1950, les seves obres *Un siglo de Barcelona* i *Las casas señoriales de Barcelona*.³⁴ En el mateix període, i gràcies al mecenatge de l'antic prohoms de la Lliga Eusebi Bertrand Serra, de qui va escriure una hagiografia per encàrrec,³⁵ preparà obres de caràcter més general, com *Monumentos y maravillas de Cataluña*, o *Cataluña industrial, su volumen y su funcionamiento*.³⁶

També van contribuir a engruixir el moviment folkloristes i etnògrafs hereus de la tradició catalanista de la dècada de 1920, encara que les seves aportacions van tenir en general un caràcter territorial més ampli que la ciutat de Barcelona i els seus llibres d'aleshores estan dedicats sobretot a llegendes, costums, festes tradicionals, cançoners, costumaris, refranys i rondallística de tot el territori català. Aureli Capmany (1868-1954) va publicar, entre altres, un llibre sobre el Liceu, el 1943, i *Baladrers de Barcelona*, el 1947;³⁷ i en altres llibres seus d'abast català hi trobem també abundants referències barcelonines. El principal llibre sobre Barcelona de Joan Amades (1890-1959), conservador del Museu d'Indústries i Arts Populars del Poble Espanyol, *Històries i llegendes de Barcelona*, escrit durant els anys 40, va romandre inèdit fins al 1984, vint-i-cinc anys després de la seva mort. Són dos volums gruixuts que vam editar amb Josep Maria Huertas a partir de les notes que l'autor havia deixat, sense gaire ordre, en caps de sabates.³⁸ Ramon Violant i Simorra (1903-1956), col·laborador d'Amades en el Museu d'Indústries i Arts Populars del Poble Espanyol, també va publicar força als decennis de 1940 i 1950, però la majoria dels seus llibres tracten sobre les comarques del Pirineu. Només en les seves obres *El llibre de Nadal* i *L'art popular decoratiu*, les dues de 1948, hi ha algunes referències a aspectes barcelonins.³⁹

34. Ramon ALIBERCH, *Un siglo de Barcelona*, Barcelona, Freixinet, 1944; i *Las casas señoriales de Barcelona*, Barcelona, Dalmau, 1944.

35. Ramon ALIBERCH, Eusebio Bertrand Serra: *capitán de industria, economista, político, deportista*, Barcelona, Artes gráficas Juan Sabadell, 1951.

36. Ramon ALIBERCH, *Monumentos y maravillas de Cataluña: arqueología, naturaleza, industria*, Barcelona, Freixinet, 1945; i *Cataluña industrial, su volumen y su funcionamiento*, Barcelona, Freixinet, 1946.

37. Aurelio CAPMANY, *El café del Liceo 1837-1939. El Teatro y sus bailes de máscaras (apuntes históricos)*, Barcelona, Dalmau, 1943; i *Baladrers de Barcelona*, Barcelona, Albón, 1947.

38. Joan AMADES (amb la col·laboració de Consol Mallofré), *Històries i llegendes de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 1984, edició a cura de Jaume Fabre i Josep Maria Huertas Claveria.

39. Ramon VIOLANT I SIMORRA, *El llibre de Nadal: costums, creences, significat i orígens*, Barcelona, Impremta Salvador Salvadó, 1948 (reimpressió en facsimil: Barcelona, Altafulla, 1983); i *L'art popular decoratiu a Catalunya*, Barcelona, Les Belles Edicions, 1948 (reedició amb el títol *L'art popular a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1976).

LES REVISTES

Dos setmanaris van contribuir poderosament a la divulgació de la història de Barcelona i sobretot dels fenòmens culturals que havien tingut la ciutat com a bressol i com a marc per a desenvolupar-se. Aquests setmanaris van fer possible la consolidació definitiva del fenomen del barcelonisme a cavall de les dècades de 1940 i 1950.

Molt marcat pel falangisme en els seus orígens, *Destino*, a partir del 1943, quan la derrota alemanya a El Alamein va obrir les portes a la possibilitat d'una victòria final aliada, va anar evolucionant cap a uns continguts més d'acord amb els potencials lectors catalans; la qual cosa va ocasionar-li problemes inclòs –algun assalt a la redacció– amb la vella guàrdia falangista, que considerava la revista cosa seva i es va sentir traïda.

Josep Vergés, copropietari aleshores de *Destino* amb Ignasi Agustí (més endavant li va comprar la seva part), es va adonar, com ho havien fet altres abans, que l'anticatalanisme visceral del franquisme era un factor decisiu perquè sectors socials que en un primer moment podien veure'l amb bons ulls se n'allunyessin. El nou règim va voler destruir les arrels del catalanisme sentimental sense saber substituir-les per cap altre signe d'identitat. La simbologia feixista defensada pels falangistes resultava molt estranya a la majoria dels catalans i no va tenir cap arrelament. La connexió emotiva amb el nou règim es va revelar quasi inexistent. Per això Vergés i altres periodistes de la redacció de la revista van fer-la evolucionar cap a uns continguts que sadollessin la necessitat de tipisme ciutadà, substitutiu de l'ampli catalanisme anterior i que una part de la població rebia amb gust. Aquest barcelonisme, com a antídote de l'espanyolització forçada, va ser el camí utilitzat per garantir la viabilitat comercial de la publicació quan va anar perdent la distribució garantida per la Falange. D'aquesta manera, *Destino* va passar de ser una revista de subscripció obligada a un setmanari que seguien amb interès els lectors catalans que conservaven alguna cosa d'esperit liberal i estaven interessats per la cultura que es feia al món.

Aquest canvi va ser perfectament descrit per Dionisio Ridruejo en un article publicat molts anys més tard:

Iniciada como publicación falangista (con Ignacio Agustí a la cabeza) fue introducida en los hogares catalanes, como si dijéramos, con bayonetas. Pero, de pronto, cuando los suscriptores de compromiso se decidieron a leerla se llevaron una gran sorpresa: «Coi, però si aquesta és roba nostra». *Destino* pasó pronto a ser empresa privada –yo mismo favorecí la conversión– y adquirió una fisonomía liberal, aliadófila y moderadamente catalanista. Tanto, que no dejó de acusarse el despecho oficial y alguna vez llegó a ser asaltado su local por los jóvenes de la ortodoxia.⁴⁰

Destino va agafar com a model *Mirador*, el setmanari creat el 1929 per Amadeu Hurtado que va durar fins als fets de maig del 1937. Periodistes i escriptors que havien estat vinculats a Acció Catalana o n'eren simpatitzants van trobar-hi un

40. *Destino*, 26-V-1973.

refugi durant els anys durs del primer franquisme i van assumir el risc de ser titllats de col·laboracionistes, començant per Manuel Brunet, que havia estat el primer director de *Mirador* i va col·laborar a *Destino* amb el pseudònim de Romano. També gent procedent del diari catòlic *El matí* que s'havien adaptat al franquisme, com Josep Maria Junoy. I a mitjan anys 40 va comptar amb alguns dels primers periodistes joves que van començar a exercir a la postguerra, com Néstor Luján (1922) o el seu cunyat Josep Maria Espinàs (1927). Ells van contribuir a un progressiu relleu generacional i van col·laborar entusiàsticament al barcelonisme de *Destino*. Luján, un periodista tot terreny –com era habitual aquells anys–, que va acabar fent de director el 1958,⁴¹ popularitzà una polèmica secció d'informació ciutadana que es deia «Al doblar la esquina». Més endavant, contribuiria decisivament al barcelonisme a través de les planes de la revista mensual de divulgació històrica *Historia y vida*, editada a Barcelona pel grup Godó a partir del 1968. En va ser col·laborador des del primer moment i director a partir de febrer del 1976. Les seves pàgines van assumir en solitari, fins a l'aparició d'altres revistes de quiosc dedicades a la història, la difusió a nivell popular d'aspectes del passat de la ciutat i van acollir les millors firmes dedicades al periodisme i a la divulgació històrica.

El possibilisme de la gent de *Destino*, acusat de col·laboracionisme pels puristes de l'exili, consistia a acceptar les regles de joc del franquisme per tractar de salvar allò que fos possible de la Catalunya que els conservadors havien somiat abans de la Guerra Civil, o almenys ajudar a donar esperances de conservar un vague sentiment catalanista en sectors de les classes mitjanes, establint amb els lectors una complicitat basada més en sobreentesos que en frases explícites que la censura hauria impedit. Com em va dir Néstor Luján en una entrevista, per entendre la seva posició, «no es poden mirar les coses com les miren els francesos: si haves estat resistent o no», sinó que cal tenir en compte moltes altres coses, com els col·laboradors que s'admetien prescindint del que n'opinés el règim, o els temes que es tractaven.⁴²

Claudi Ametlla, home d'Acció Catalana, exiliat, va publicar, l'abril del 1947, als *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials* de Perpinyà (1945-1947), un significatiu article signat amb el pseudònim de Domènec de Montagut on defensava utilitzar *Destino* com un cavall de Troia per introduir idees de recatalanització, una idea que ja havien practicat a través de llibres els barcelonistes de primera hora.⁴³ La marca “barcelonisme” va debutar a *Destino* amb un número extraordinari publicat per Sant Josep l'any 1944 dedicat íntegrament a Barcelona, i també amb la creació, a la mateixa època, d'una secció centrada en temes ciutadans que portava el nom «De mediodía a medianoche» i una altra de cartes al director oberta a temes catalans i barcelonins, així com un augment progressiu de l'atenció prestada a les manifestacions de la cultura catalana.

41. En fou cessat el 1969 després d'haver estat condemnat pel Tribunal d'Ordre Públic a una pena de vuit mesos de presó i una multa de 10.000 pessetes. A partir de la Llei de Premsa del 1966, Luján va obrir la revista a nous col·laboradors i a informacions molestes per a figures destacades del règim. El resultat van ser la suspensió de la revista durant dos mesos a finals del 1967, l'obertura de dotze expedients sancionadors i el processament pel TOP.

42. Capçalera, novembre de 1993, pàg. 33.

43. «Una interessant evolució dins de Catalunya», *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials* (Perpinyà), març-abril 1947, pàg. 15-19.

DIAGONAL DE AYER, DE HOY Y DE MAÑANA

por SANTIAGO NADAL

SQUIERA breve, la Diagonal tiene también su ayer. Un ayer que recordamos perfectamente los que todavía podemos considerarnos jóvenes. Entonces era una calle muy ancha, pero corta, que, sin principio ni fin conocido, como todas las del Ensanche, moría entre fábricas y campos de patatas cuando apenas había comenzado. (Aunque la Diagonal, la verdadera Diagonal, tiene un principio: es la que empieza en el cruce con el Paseo de Gracia —el «Cinco de otos» — para alargarse hacia la izquierda, en dirección a Pedralbes.) Cuando, algunos meses por la tarde, íbamos, los chicos del colegio, a jugar al Campo de los Capuchinos, teníamos verdaderamente la sensación de salir de la ciudad del todo, de un paseo largo y polvoriento, de una pequeña excursión.

Aquella calle, inculca y breve, era desastralada como un solar en el cual se empezaban a poner los cimientos de una gran casa. Del suelo, de tierra, salaban los guiseros, contra los cuales estropeábamos, a pompas, nuestros zapatos de colegio. En los bordes, aquellas inefables palmeras enanas agonizaban perpetuamente de raquismo. En cuanto a los edificios, un pequeño grupo de casas «buenas» se apiñaba junto a la iglesia de Pompeya, como buscando allí cobijo ciudadano contra el campo, que hasta muy cerca de allí alargaba sus brazos codiciosos; alguna otra, aislada, salpicaba la soledad más al Oeste; luego, una gran fábrica, casitas bajas, un arrabal brevisísimo, y los huertos y campos cultivados...

De pronto, en un abrir y cerrar de ojos, todo ha cambiado. Barcelona, aprovechando, justamente, el único punto de su perímetro en que el arrabal se adolecía casi hasta la inexistencia, ha perforado la costra circundante, abriéndose paso hacia el campo libre. Comprenderlo así fue el acierto ineludible de aquel gran alcalde que fue el barón de Vivier.

Pierde la Diagonal su aire de solar y empalmeada para adquirir la gran dignidad de vía principalísima a que la destinaba su amplio trazado. Se alarga, señorial y majestuosa, hasta alcanzar el lejano emplazamiento del Palacio Real. El nuevo tramo surge con original trazado, que se aparta del habitual en el Ensanche, un fílm de imaginación en este sentido. Aparecen jarcillos, a factura y cuidado exquisi-

tos, generosas hileras de árboles se alinean en larguísima distancia, altas farolas alumbran con luz resplandeciente. El suelo, a su vez, se recubre de asfalto y cemento, bajo los cuales desaparecen los alfileros, los guiseros, los polvos y los barrotes de nuestra infancia. A la vez, la urbanización le pierde el miedo al campo. Las primitivas casas «buenas» ven surgir a su lado, más lejos, muy lejos de ellas, edificaciones cada vez más magníficas. Y, por el centro, de la calle flameante, agitan sus blancos penachos los caballos del coche de gala, brillan los cascos y las rutilantes corazas, destaca la anacrónica elegancia de los viejos uniformes — grueso puño azul y rojo — junto a la vaporosa frivolidad de los vestidos femeninos y la negra corrección de los trajes de etiqueta: es la añeja pompa de la Realza inaugurando la nueva vida de la Diagonal, abriendo su destino de principal vía barcelonesa.

Porque parece asegurado que la Diagonal está destinada a ser la arteria central, llena de vida y actividad, de un inmenso barrio al cual, rápidamente, se está trasladando — con su prolongación de Muntaner y adyacentes — casi en ovsa, la burguesía barcelonesa. Hace bien pocos años, lo «centrico» era desde la calle de Pelayo y la Plaza de Cataluña y sus alrededores para abajo. Eso va cambiando a ojos vistas. El «centro» va desplazándose, cada día más, al norte de la plaza de Cataluña. En su inmensa y lamentable huida del mar, Barcelona tiene una prisa voraz por subir, por cambiar su desplazamiento siempre tierra adentro. Y la Diagonal se va convirtiendo en el polo de atracción del formidable movimiento. Hace muy poco tiempo — antes de 1936, sin ir más lejos — era inconcebible una librería, una tienda de telas, un despacho de abogado en la Diagonal. Hoy son corrientes. La magnífica vía va dejando ya de ser lo que fue exclusivamente en su segunda fase: un barrio lejano y se-

Un «coro» o «coro» que no durará mucho. La vieja masia tradicional frente a la casa moderna. La Diagonal es la gran expresión urbanística de Barcelona. Su empuje es inexorable, como el de un flecho...

fiol en que buscaban residencia agradable las gentes acomodadas huyendo del mundanal ruido, aunque sin desplazarse demasiado. Actualmente se va poblando tan velozmente que surge una vida propia en su torno. Ya varios cines de primera categoría radican en la Diagonal o su zona de influencia.

Varias causas explican este fulminante éxito. Por una parte, su trazado, en el plano del Ensanche, cuya horizontal monotonía rompe audazmente. Es la única calle de la moderna Barcelona que ofrece un rasgo, siquiera mínimo, de imaginación en la línea de su concepción respecto al trazado general. (Justamente el carácter de este rasgo distintivo es una de las causas que explican el fracaso de la Gran Vía de José Antonio, triste y aburrida a pesar de la grandiosidad integrable de sus proporciones.) Además, la Diagonal, en su último tramo, lleva esta ventaja hasta el colapso, puesto que, en su torno, las calles que van naciendo huyen ya de la tiranía del primitivo tablero de damas del Ensanche. Y, por si fuera poco, la urbanización del último tramo escapa también a la uniformidad impuesta para los pases de nuestra ciudad a los que trazaron el plano de dicho Ensanche.

La Diagonal, por otra parte, es el imperio del sol. El hecho de seguir la línea de su camino, por un lado, y su gran anchura, por otro, la llenan de sol más que las tantas calles de la población. Y, por si fuera poco, su situación, bastante elevada con respecto al nivel del mar, y lo despejado de sus alrededores, le dan una visibilidad benéfica para las casas que se van construyendo.

La razón decisiva, sin embargo, que aboga en favor de

A prueba de BOMBA

Por la solidez del material,
calidad técnica de
construcción y experiencia

José Artés de Arcos

Fabricante de Accesorios para Automóviles
Radio-telefonía - Sistemas para Defensas Pasivas y Embudores
Arcos para Camiónes

UNA MARCA NACIONAL **PRODUCTOS MECÁNICOS ARTÉS DE GARANTIA**

VENUS, 8-10-12
TELÉF. 73725
BARCELONA

BILBAO

C. DE LA SALUD, 17
TELÉF. 15474
MADRID

Pàgines del número 348 de la revista *Destino*, de 18 de març de 1944, dedicat especialment a la ciutat de Barcelona.

nuestra vía es, indudablemente, lo despejado de sus alrededores, la ausencia de arbolado que más arriba se hacia alusión. Sólo por aquel lado, Barcelona se ve libre del cinturón fabril o industrial que la rodea por todos lados (incluso por el del mar, y esa es una de sus grandes desgracias). Sólo por allí se pueden trazar las calles a placer, edificar a gusto y salvar las inconducibilidades que, inevitablemente, acompañan a las zonas fabriles. La Diagonal bordea solamente, en una breve parte de su recorrido, el extremo de la barriada de Las Cortes, y por el resto la acompañan casi siempre calles apenas urbanizadas o campos que ofrecen la amable perspectiva de una residencia limpia, tranquila y sana. Si el estado, cada día más lamentable, de nuestras comunicaciones urbanas lo permitiera, estas posibilidades transformarían la Diagonal a una velocidad fabulosa.

Barcelona ha crecido en etapas sucesivas, de las cuales quedan evidentes rastros en su plano urbano. El primer núcleo — el Taberna — con sus grandes construcciones religiosas y civiles (Catedral, Ayuntamiento, Palacio de la Generalidad, Palacio Real, etc.) — fue debordado antes de acabar la Edad Media, y la Plaza Nueva (nuestra primera «Plaza de Cataluña») es el primer gesto de la ciudad por sobrepasar la cintura estrecha del primitivo recinto romano. Ello llevó, naturalmente, una buena parte de la vida de la población a los nuevos barrios situados entre las murallas romanas y medievales y las de nueva construcción. Entonces hubo una poca en que la llamada actualmente Avenida del Portal del Ángel representó, respecto a la Plaza Nueva y sus alrededores, una función de absorción, de atracción de vida hacia sí. Parecida misión, aunque en proporciones mucho más gigantescas, naturalmente, parece reservada a la Diagonal para con la Plaza de Cataluña y los barrios que gravitan en su torno: succionarles la vida. Ello no quiere decir que se la vayan a arrastrar totalmente, se trata solamente de un movimiento, una tendencia, cuyas posibilidades sólo el tiempo comprobará si llegan a realizarse totalmente.

La Diagonal — y al decir la Diagonal se entiende todo el inmenso barrio que puede gravitar en su torno — parece llamada a atraer, sobre todo, el género de vida que, durante unos treinta o cuarenta años, ha vivificado las calles de la derecha del Eixample, aunque, desde luego, con mayor animación y aspecto, infinitamente más placentero y menos

Un aspecto de la Diagonal

monótono. En una palabra, podría asegurarse que en su torno se polarizaba la burguesía acomodada que radicó en Llacuna, Truch, Gerona, etc., viniendo estas calles, poco a poco, a convertirse, en un centro de pequeña burguesía. De manera secundaria, por ejemplo, a como la antes señorial calle de Montcada ha venido a convertirse en un barrio popular y que el comercio de ciertas calles del casco antiguo va languesciendo a ojos vista.

En una palabra — y con la condición, naturalmente, que las forzosas limitaciones actuales terminen —, a la Diagonal parece prometido un porvenir brillantísimo. En su torno irá extendiéndose, si los transportes lo permiten, un barrio de cómodas residencias burguesas, de tiendas elegantes, de salones de espectáculo lujosos. Si Barcelona sigue creciendo, si la burguesía conserva el predominio que siempre tuvo en su vida, si las circunstancias lo permiten, la Diagonal está llamada a ser la principal vía barcelonesa y a constituir en su alrededor la vida más destacada de la nueva Barcelona.

Quisiera ver aquella Diagonal del futuro. Quisiera verla, por, estoy seguro, sentiría ella un poco de nostalgia. Nostalgia de los polvos y los lodós de otros tiempos, de los autos que atropellaban las puntas de nuestras botas de elegantes, de las palmeras que siempre agomazaban de elegantes, y nostalgia, también, de aquella otra Diagonal, infantil y sola, apenas abierta en un momento de viraje estival, y optimismo de la ciudad, con tranquilas residencias burguesas de suite, en la cual paseábamos al sol con la ilusión nueva de un suelo alfajado, de una perspectiva ilimitada, de cruzar en el ambiente ribio de las primeras motocicletas las ruedas rotas de los automóviles de la Real Casa.

Pero el tiempo pasa y Barcelona es su imagen abrumadora. Es una ciudad siempre, en movimiento en la que lo bello hoy es céntrico mañana no lo es, lo que ahora es un pedregal se convierte, después, en una triste zona de desechos de tejidos al por mayor y petados camiones. La Diagonal, en esta zarabanda fantástica, es, apenas, el «chory». Es el «maniana» esplendoroso. Por eso nuestra nostalgia, quizá simpática: la hemos visto casi nacer, la vemos crecer, quizá la veamos llegada a madurez. Pero, si Dios quiere, no la veremos todavía agonizar y morir como contemplamos, indiferentes o soñadores, la agonía y el fin de tantas calles antiguas, ricas y llenas de vida, en esta Barcelona en constante decaimiento.

LOS ATARDECERES DE LA CALLE DE PELAYO

Si existen en Barcelona calles vivas, la de Pelayo es la primera entre ellas. Cerrada los ojos por unos instantes e imaginada la ciudad amputada de esta arteria. La fisonomía barcelonesa — mejor, su fisiología — nos aparece profundamente variada.

Más que una calle, es la de Pelayo un órgano del cuerpo urbano. A través de ella, la ciudad vacía de la mano al Eixample.

Además de subvuelo — en Avenida de la Lira —, la calle de Pelayo tiene cielo, particularidad que tampoco se da en muchas otras arterias barcelonesas. En otoño, al atardecer, las torres de la Universidad y las palmeras de la plaza se recortan sobre el cielo en llamas. Para contemplar ese espectáculo grandioso, ningún mirador como el de la calle de Pelayo, remontada lentamente, con la vista en alto, mientras el humano rebaño vuelve la espalda al crepusculo.

Al Paseo de Gracia EN FAETON

El Paseo de Gracia nació de una necesidad orgánica. La Diagonal barcelonesa, la Gran Vía de Madrid, innumerable vías de alto copete de muchas ciudades modernas han nacido sin razón biológica; no diremos que por capricho, pero sin razón. La Diagonal, por ejemplo, es una avenida que tiene por objeto unir, alar a dos descampados. En lugar de cumplir en la urbe una función intestinal, que era la función de las calles, cumple una función seccionadora, de una suprema utilidad, claro está, de una suprema utilidad capriorística. La Diagonal se anticipa a los hechos. Su función, por el momento, es estética, lo que no es poco. Pero el Paseo de Gracia nació por razones mucho más simples. Sencillamente: para unir la ciudad de Barcelona con la ciudad de Gracia. ¿Les parece a ustedes poco? Todos los caminos llevaban a Roma, pero no había uno solo que llevara a Gracia.

Si, lo había. Pero tan destaralado, suburbano, un camino tan de «carro», que entre Gracia y Barcelona mediaban siempre un par de alparagats. El único vehículo de tránsito entre una y otra ciudad eran, en la segunda mitad del pasado siglo, unas buenas diligencias — catalanas, después — que invertían hora y media desde la Plaza del Beato Oriol a la Plaza Mayor de Gracia.

Tan lejos quedaban Gracia y Barcelona, que cuando, de tarde en tarde, el barcelonés se decidía a visitar a los parientes que vivían en Gracia, se hacía acompañar por la familia a despedirse en la estación de partida, y llevaba consigo el areado de dormir — camión y una bota de gran cantidad en la caperuza nocturna.

El Paseo de Gracia, pues, no era tal paseo, ni debía ser jamás. Para nosotros el Paseo de Gracia es, por encima de

todo, y de su disfrute, y de los «gomosos» la carretera de Gracia. En fin, un trecho de unión entre dos ciudades.

En eso Barcelona ha obrado profundamente, como en tantas cosas. Estuvo siglos enteros sin establecer con Gracia un tramo de unión, recelando y enojando los hombros con indiferencia, con disidencia. De pronto Barcelona, con el crecimiento brutal — de cactus sin entrañas — que se le limita a establecer con Gracia el intestino desecado.

Abre la calzada, pero no se reduce a empujarla en doble hilera de plátanos (parece ser que a las carreteras de nuestro país es ese el todo que mejor les cuadra), sino que añade a ambas márgenes dos rodillas murallas de casas; y los gracienos, en virtud de tan amada felindad municipal, social y urbanística de sus vecinos, se encuentran convertidos de la noche a la mañana en espacio vital de Barcelona.

¿Carretera, ¿queremos? Ahí va, pero con casas, metros y metros. A partir de ese instante Gracia deja de ser una ciudad y pasa a ser un simple «final de quince» de Barcelona.

Uno de los fenómenos más curiosos, espeluznantes del siglo XIX debe ser el Paseo de Gracia. Aunque el Paseo de Gracia no es del XIX apenas. Cuando leemos que a mitad del siglo XIX — y aún a más de la mitad — los fascinerosos eran ajusticiados en el Paseo de Gracia — que era, a la sazón, el lugar de mercedela menestral, en las afueras —, nos quedamos de una pieza. Que el Paseo de Gracia haya sido el Campo de la Bota de nuestros abuelos es difícil de imaginar. Allí quedaron colgados y expuestos, al correr del siglo XIX, una buena docena de cadáveres de ajusticiados, para ilustrar a la población. Si, señores, es eso lo que nos ilustra, meollo de la ciudad, esos espectros, no hace aún setenta años, danzaban macabramente, día y noche. Por una especie de alativismo de espíritu de revancha sus sucesores se reanudar en la piscina del Eusebio — y la vista — el año 26 (de este siglo). Quiero decir que el Paseo de Gracia ha surgido como — vamos allá, típico — una exhalación.

Los lustros que van del descampado antiguo al moderno Paseo son los lustros más brillantes y tales de Barcelona. Yo prefiero para mí evocación aquellos años de intermedio en que el Paseo de Gracia sirvió a todos los coches de propiedad de nuestra ciudad. Los facciones debían cruzar un pontón sobre la actual calle de Caspe, entonces Riera d'En Malla. Hacía arriba todo tobraba aire y luz: parisiense. Allí fue instalado el «Prado Catalán», teatro de ópera, el Tivoli, donde por ocho cuartos y medio (dos reales de hoy) daban zarzuela y chocolate; el famoso parque de atracciones de los «Campos Elíseos», con sus lagos, las barcas que tiran al blanco, montañas rusas, callejones; los teatros Entierro, Variedades, Zarzuela, Recreo, Las Delicias y El Criadero. En fin, era un lujo del alma irse al Paseo de Gracia en faeton, apesarse en el «Jardín de las Ninfas», ir a bailar allí a dos damitas que tomaran chocolate, sentir luego cruzar las primeras hojas de Otoño bajo los pies; subir de nuevo al coche, y bogar en él lentamente, de retorno, hacia la ciudad. — IGNACIO AGUSTI

Dibujo de Grou Saló

Norciso AZUL

agua de colonia selecta

LABORATORIOS A. PUIG Y C^{IA}. BARCELONA

En aquest sentit, cal remarcar que parlar de la cultura catalana, i no només a *Destino*, va anar sent tolerat per la censura amb comptagotes, a base de pactes sobre determinats personatges. A poc a poc van anar entrant en el catàleg dels admesos Verdaguer, Maragall, Fortuny, Rusiñol, Casas, Els 4 Gats i el Modernisme, sempre que es fes en referència estricta només als valors literaris, artístics o anecdòtics, i fins i tot Josep Anselm Clavé, mentre s'amagués el seu republicanisme i se'n presentés una imatge carrinclona centrada en els Cors de Clavé, una de les manifestacions folklòriques catalanes que més fàcilment es van integrar en el franquisme. A la dècada de 1950, el ventall es va anar obrint i fins i tot es va anar tolerant la publicació d'informacions sobre manifestacions d'art d'avantguarda.

Destino no va trigar gaire a tenir un imitador. El 1952, any del Congrés Eucarístic, va néixer a Barcelona un altre èmul de *Mirador*, el setmanari *Revista*, finançat per l'empresari tèxtil Albert Puig Palau, una de les excepcions dins d'aquells membres de la burgesia catalana que, tot i estar agraïts al franquisme per haver recuperat les propietats i l'estatus, creien que feia falta una part del que s'havia perdut. Puig Palau es va situar al centre d'un d'aquests intents destinats a contribuir a la restitució dels valors culturals democràtics durant la postguerra, encara que hagués de fer-ho forçosament en castellà i limitat a un catalanisme sentimental de costums i tradicions. El factor que donava singularitat a la seva actuació era no estar enquadrat exactament entre els polítics que, havent pertangut a la Lliga i podent ocupar llocs secundaris en l'estructura de poder franquista, van dur a terme durant els anys de postguerra algunes actuacions en defensa de la personalitat de Catalunya, ni que fos a escala local i de manera limitada i discreta. Ell procedia ideològicament d'Acció Catalana, passat a continuació per l'antagònic sedàs de l'oficialitat dels Regulars de Tetuan. Era un "outsider" incapaç d'imaginar, com tants altres, que l'anticatalanisme i la dictadura prendrien sota el franquisme l'impuls que van adquirir.

Albert Puig Palau es trobava molt pròxim a *Destino* per afinitats personals, ideològiques i culturals. S'hi hagués pogut integrar sense cap dificultat per donar sortida a les seves inquietuds empresarials i culturals en el camp de la premsa i l'edició, però va preferir l'aventura individual, primer a través de l'editorial Barna i després del setmanari *Revista*, que cal incloure en aquella bombolla social del primer franquisme dins de la qual es respirava el vague aroma de la cultura catalana democràtica d'abans de la Guerra. La participació directa de Puig Palau a l'editorial i a la revista es va limitar al primer període de totes dues, fins l'octubre de 1954.

L'editorial Barna era una idea llargament acariciada per Puig Palau des de les seves converses de 1939 amb Josep Pla a la solitària platja de Fornells i els encàrrecs literaris que va fer-li en aquell moment, per facilitar-li la subsistència econòmica. El projecte editor va trigar a engegar per manca de persones que el tiressin endavant de manera concreta. Al capdavant, aquest paper seria assumit per l'actiu mossèn Ramon Roquer, secundat pels catedràtics Josep Maria Millàs i Vallicrosa i Lluís Pericot i Garcia. L'editorial Barna, els primers anys, va publicar sobretot llibres de text de batxillerat dels professors relacionats amb mossèn Roquer, més algunes obres literàries o d'assaig de temàtica dispersa, fruit dels encàrrecs realitzats pel propietari o els seus col·laboradors. Entre els que va publi-

car a partir del 1948, ocupen un lloc destacat els de caràcter folklòric i costumista, tant referits a la totalitat del país com a l'àmbit local de Barcelona. El 1959, va ser l'any que amb més intensitat va practicar el barcelonisme, amb la publicació de l'obra del corresponsal de premsa madrilenya Manuel Vigil Vázquez titulada *Barcelona de nuevo* i la recopilació d'articles del periodista Andreu Avel·lí Artís Tomàs, "Sempronio", *Los barceloneses*, seguida per tres més, una per any: *Secretos de Barcelona*, *Sonata de la Rambla* i, finalment, *Minutero barcelonés*.

L'activitat de l'editorial Barna va estar en l'origen del setmanari *Revista*, que el mateix fundador i principal accionista va començar a publicar el 1952, després de trobar altres socis que l'ajudessin econòmicament, entre els quals el propietari de *La Vanguardia*, Carlos Godó Valls, comte de Godó, l'alcalde de Barcelona, Miquel Mateu Pla, el creador de *Muebles La Fábrica*, Fèlix Estrada Saladich, l'industrial tèxtil Josep Maria Juncadella, l'arquitecte Josep Maria Bosch Aymerich i el militant europeista Josep M. Prats Ballester, entre altres.

El projecte de *Revista* va prendre volada en el context dels nous aires socials duts pels preparatius del Congrés Eucarístic Internacional a Barcelona. El número inaugural es va editar el 17 d'abril de 1952 i l'últim el desembre del 1971. Encara que Puig Palau només hi va estar vinculat els dos primers anys, la revista sempre va conservar un esperit obert, europeista i arrelat a Catalunya, amb un ventall de col·laboradors molt ampli. La publicació va tenir tres noms en cinc etapes diferents: fins el febrer del 1960 va dir-se simplement *Revista*, a continuació va aparèixer com a *Revista Gran Via*, i de setembre de 1962 a desembre de 1971 com a *Revista Europa*. La numeració es va conservar al llarg dels vint anys d'existència, malgrat els canvis de nom, excepte en una última i breu etapa.

No es tractava d'una publicació de temàtica exclusivament cultural o d'abast restringit als cercles interessats, sinó d'un setmanari comercial d'informació amb distribució als quioscos. La intencionalitat ideològica de *Revista* va estar molt influïda per Dionisio Ridruejo, d'una banda, i per mossèn Ramon Roquer, de l'altra. Altres figures clau en l'etapa fundacional van ser Rossend Llates, el crític literari Enrique Sordo, el crític d'art Joan Josep Tharrats, el crític de cinema Joan Francesc Lasa i el periodista Rafael Manzano, que, com autèntics estajanovistes, van omplir cada setmana la major part de les planes de la publicació. Manuel Riera Clavillé actuava com a gerent i alhora intervenia en les responsabilitats periodístiques. Més d'un miler de col·laboradors hi van deixar la seva signatura al llarg dels vint anys, marcats per nombroses vicissituds derivades de la manca de llibertat de premsa. L'etapa comandada per Puig Palau, que comprèn els 130 números apareguts entre l'abril del 1952 i l'octubre del 1954, va ser la de més coherència i qualitat, com també la que va comptar amb noms més il·lustres entre els col·laboradors, de vegades com a sistema de mecenatge *ad personam* per part del propietari en favor d'amics seus del món de les lletres.

La imitació del *Mirador* d'abans de la Guerra, en el qual Puig Palau havia començat a publicar petites col·laboracions juvenils, va ser clara. La redacció de *Revista* va intentar recuperar sempre que va poder periodistes que havien treballat a *Mirador*; per exemple Rossend Llates, que hi va tenir un pes decisiu. Casat amb la concertista de piano Maria Canals i ell mateix compositor i crític musical, Llates s'havia identificat abans de la Guerra Civil amb Acció Catalana igual

que Puig Palau. Sempronio va ser un altre periodista de *Mirador* que va publicar una sèrie de col·laboracions quan Puig Palau ja havia deixat *Revista*. Feia el doblat amb *Destino* sense problemes, publicant alhora en els dos setmanaris o alternant-los, segons les seves conveniències, igual que altres col·laboradors.

Revista va recórrer a bastament al barcelonisme, l'única forma tolerada de catalanisme camuflat que també practicava *Destino* i més tard alguns diaris. Ho feia, per exemple, gràcies a les esplèndides fotografies de Francesc Català-Roca que il·lustraven la portada els dos primers anys, i a les de Jacques Leonard, que ho van fer després; o també gràcies a les aportacions del recuperat periodista Josep Maria Lladó o de Joan Amades, ja en els últims anys de la seva vida.

La llista de noms de prestigi consagrats o bé debutants que van anar desfilar per les pàgines de *Revista* a l'època de Puig Palau seria interminable. Alguns hi van escriure de forma regular i altres només en una o dues ocasions. D'entre els catalans, podem destacar Antoni Comas, Eugeni d'Ors (amb una sèrie de mig centenar de retrats d'artistes), Manuel de Montoliu, Miquel Dolç, Joan Ferraté, Sebastià Juan Arbó, Jordi Maragall Noble, Josep Miracle, Joan Obiols, Miquel Oliva Prat, Carles Riba, Jordi Rubió Balaguer, Tomás Salvador, Joan Sardà Dexeus i Jaume Vicens Vives.

El decenni de 1950 i la nova fornada de periodistes

La primera generació de periodistes que no havien exercit ni abans ni durant la Guerra Civil i no havien passat pel sedàs de les depuracions va sortir de l'Escola de Periodisme de Barcelona, que va obrir les portes l'any del Congrés Eucarístic en dependències deixades per l'Ateneu, al carrer de la Canuda. La primera promoció va acabar els estudis el 1955, però, de fet, ja treballaven en diaris i revistes mentre els cursaven, perquè la manca de professionals joves començava a ser angoixosa. Periodistes com Josep Pernau (1930), Joan Anton Benach (1935), Josep Faulí (1932) i Josep Maria Cadena (1935) van sortir de les primeres promocions i van saber enllaçar bé amb el barcelonisme practicat per alguns de la generació anterior. Pernau i Benach ho van fer a *El Correo Catalán* i Faulí i Cadena a *Diario de Barcelona*. La informació local és la que resulta més engrescadora per als periodistes que comencen i ells hi van encaixar de seguida.

A diferència del barcelonisme de la generació anterior, el seu ja no era històric ni etnogràfic, sinó d'actualitat, amb totes les limitacions que l'època imposava, que eren moltes. Els gèneres interpretatius (crònica, entrevista, reportatge) eren difícils d'exercir i la temàtica havia de limitar-se a aspectes anodins de la vida quotidiana. El costumisme seguia imperant a la premsa, però hi havia hagut un salt qualitatiu important, en passar del segle XIX al segle XX.

Per a l'historiador de la vida quotidiana, el treball d'aquells joves periodistes de la generació de 1950 té una utilitat més gran que la dels periodistes que omplien fulls els anys 40, perquè aquells, majoritàriament, copiaven i repetien, mentre que aquests feien noves aportacions, l'entitat de les quals és quelcom que només es posa en clar quan un bon historiador sap utilitzar-les. La seva

tasca de recerca no tenia res a veure amb el que posteriorment es va anomenar periodisme d'investigació, però en qualsevol cas allò de què parlaven és útil a la posterioritat per ajudar a fer el retrat d'una època. Fent servir paraules recents de Sergi Pàmies, que ho ha expressat amb una gran precisió en comentar els reportatges de divulgació històrica a televisió:

El periodisme d'ahir pot ser la història d'avui, i a l'inrevés: l'actualitat d'avui serà la història de demà.⁴⁴

En aquells reportatges i cròniques dels anys 50 no podia haver-hi denúncia social, limitada estrictament per la censura. És significatiu el que li va passar al periodista Luis Marsillach, pare del conegut actor Adolfo Marsillach, que l'any 1953 va ser tancat un parell de dies a la presó pel governador civil per haver gosat publicar al diari de Falange, *Solidaridad Nacional*, una crònica amb vagues referències a la poca qualitat dels primers habitatges socials que es construïen a Barcelona.⁴⁵

Però sí que va ser cada vegada més possible practicar una certa crítica municipal, encara que molt moderada, que es va anar convertint en l'única escletxa per on es podia furgar el poder des de la premsa. Al barcelonisme possibilista dels anys 40 i 50, basat en la divulgació del passat i l'exaltació del present, s'hi va anar afegint, en arribar els 60, un barcelonisme de testimoniatge practicat per cronistes i, sobretot, per ninotaires, que van poder tornar a publicar l'acudit diari a partir dels últims anys de la dècada de 1940. La combinació dels dos elements –divulgació històrica i descripció de l'actualitat– prendria forma definitiva en el periodisme més combatiu de finals del decenni de 1960, en el que tant una cosa com l'altra entrarien en una nova dimensió gràcies a l'ampliació dels marges de permissivitat que va comportar la Llei de Premsa preparada pel ministre Fraga Iribarne i aprovada el Dijous Sant de l'any 1966.

El costumisme vuitcentista va anar quedant reduït als llibres, entre els que cal destacar com a obra clau del període la publicació dels deu volums de les *Visions Barcelonines* (1952-1958) de Francesc Curet (1886-1970), una col·lecció de deu llibres que il·lustrà la seva companya Lola Anglada (1893-1984), des del refugi de Tiana, on van mantenir-se en una vida molt discreta que els va evitar l'exili.⁴⁶

El decenni de 1960 i el descobriment periodístic de la Barcelona dels barris

Francesc Candel va publicar la seva primera col·laboració a *Destino* l'agost de l'any 1958, quan ja havia publicat el seu llibre fonamental, *Donde la ciudad cambia de nombre*. En uns anys que el reportatge era un gènere periodístic quasi

44. «Periodisme històric», *La Vanguardia*, 29-X-2011, pàg. 11.

45. L'article es titulava «Las casas de papel» i es va publicar el 17 de juliol del 1953. Trobareu detalls de l'afer en el meu llibre *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya i Diputació de Barcelona (Vaixells de Paper, 19), 1996, pàg. 50-51.

46. Francesc CURET, *Visions Barcelonines*, Barcelona, Dalmau i Jover, 1952-1958, 10 vol. Reedició: Barcelona, Altafulla, 1981.

inexistent, Candel va introduir un estil molt innovador que combinava elements de divulgació històrica, costumisme, memorialisme i denúncia social; un estil que va practicar tant en les col·laboracions de premsa com en els llibres i que va crear escola. Però la gran novetat no era només la manera d'explicar les coses, sinó l'escenari de les coses que explicava. El barcelonisme anterior s'havia limitat al barri vell i a les personalitats de l'alta cultura. Candel va donar a conèixer –això és divulgar– la Barcelona dels barris i la vida de les classes populars, tant en articles com en llibres. La primera obra seva que va arribar a les llibreries va ser *Hay una juventud que aguarda* (1956), seguida de *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957) i *Han matado a un hombre, han roto un paisaje* (1959), veritables reportatges sobre una Barcelona que havia estat ignorada fins aleshores i documents insubstituïbles per reconstruir un món desaparegut. Cap historiador que tracti la història del franquisme a Barcelona pot ignorar-los.⁴⁷

Candel era un escriptor que feia periodisme i el seu estil va prendre volada quan periodistes que treballaven a les redaccions dels mitjans van començar a fer el mateix que ell. El primer va ser Josep Maria Huertas, qui, a mitjan anys 60, va començar a publicar a les pàgines de coberta no impreses amb tipografia d'*El Correo Catalán*, on era secretari de redacció, una sèrie sistemàtica de reportatges sobre cadascun dels barris de Barcelona, en els quals en feia tant una divulgació de la història passada com una descripció dels problemes presents, il·lustrats amb fotografies fetes per ell mateix.⁴⁸ Cal remarcar aquest aspecte gràfic, perquè una de les principals mancances amb què es troba l'historiador de la primera meitat del segle xx és la inexistència d'imatges de la perifèria barcelonina. Els diaris pràcticament no publicaven fotografies i les poques que feien era d'actes oficials o del centre de la ciutat, gairebé mai dels barris. El mateix plantejament de divulgació de la història passada i dels problemes presents el va aplicar Huertas a la sèrie de vuit llibres sobre els barris de Barcelona que va començar a escriure, a quatre mans amb qui això signa, poc abans de ser condemnat en un consell de guerra, l'any 1974. Els dos primers volums es van publicar pel Sant Jordi de 1976, acabat de sortir de la presó. Són avui un document útil sobre els conflictes urbans a Barcelona durant els últims deu anys del franquisme.⁴⁹

Quan, a l'empara de la Llei d'Associacions de 1964, es van començar a constituir les primeres associacions de veïns, des del primer moment aquestes van combinar les reivindicacions sobre necessitats presents i la memòria històrica del passat. Els butlletins que editaven mantenien aquest mateix criteri i ara són

47. FRANCISCO CANDEL, *Hay una juventud que aguarda*, Barcelona, José Janés, 1957; *Donde la ciudad cambia su nombre*, Barcelona, Plaza & Janés, 1957 (edició íntegra sense els retalls de la censura: Barcelona, Ediciones B, 1991); *Han matado a un hombre, han roto un paisaje*, Barcelona, Plaza & Janés, 1959 (edició íntegra: Barcelona, Plaza & Janés, 1984).

48. Els reportatges publicats a les pàgines de rotogravat (*huecograbado*) d'*El Correo Catalán*, primer intent de sistematització dels barris perifèrics de Barcelona, excloïen la Barcelona vella, tema tradicional de tots els llibres i articles de barcelonisme. Sota el títol genèric de «Donde la ciudad tiene otros nombres», es van publicar, entre abril i juliol de l'any 1966, dinou capítols, titulats amb l'encara obligada ortografia toponímica adulturada: «Montjuïc» (17 i 22 d'abril), «Bordeta y Collblanc» (24 d'abril i 1 de maig), «Sarrià» (4 i 6 de maig), «Del Coll al Carmelo» (19 i 20 de maig), «Guinardó» (25 de maig i 1 de juny), «De Sant Genís a Horta» (4 i 17 de juny), «San Andrés» (2 i 3 de juliol), «Pueblo Nuevo» (6 i 8 de juliol), «Polígonos» (15 de juliol) i «Barceloneta» (16 i 21 de juliol). Més endavant, i fora de la sèrie, publicaria reportatges sobre barris oblidats, com tres capítols sobre el Raval (aleshores anomenat «distrito quinto» (del 28 al 31 de gener de 1968), La Perona (27/3/1969), El Clot (8/5/1971) o els Nou barris, un a un (del 9/12/1972 al 23/2/1973).

49. JAUME FABRE i JOSEP MARIA HUERTAS, *Tots els barris de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 1976-1977, 8 vol.

una font d'informació indispensable, no solament per saber les reivindicacions d'equipaments socials i infraestructura, sinó també per trobar-hi entrevistes a gent que coneixia el passat del barri i treballs d'història elaborats per joves que estudiaven a la Universitat.

La inclusió de la divulgació de la memòria històrica dels barris com una de les reivindicacions populars fonamentals de finals dels 60 i primers 70 no és aliena al canvi d'estratègia acordat pel PSUC en el seu segon congrés celebrat a França el 1965, amb la participació de quasi un centenar de delegats. A partir d'aleshores, el partit es va llançar activament a donar suport als moviments estudiantils, professionals i veïnals, a part de l'obrer, per promoure iniciatives allà on no n'hi hagués i va iniciar-hi una penetració que incloïa la idea que és necessari conèixer el passat per tal de construir el present. Aquesta idea va fomentar treballs de recuperació de la memòria històrica de la perifèria de Barcelona.

Oriflama, revista de la joventut en català, va basar una part molt important dels seus continguts, durant la segona meitat dels anys 60 i la primera dels 70, en la recuperació de la memòria històrica, amb treballs de divulgació sobre temes mai tocats abans per la premsa, com la Vaga de la Canadenca, els seguidors de Cabet a Barcelona o l'assassinat del Noi del Sucre. Utilitzant recursos inèdits, com el còmic, van portar a terme una important tasca pedagògica entre un jovent que fins aleshores havia estat mantingut en la ignorància de la història social i política de la Catalunya contemporània.

També alguns col·legis professionals, sobretot els d'arquitectes i d'aparelladors, van contribuir a aquestes aportacions. Les revistes CAU (1970-1982), del Col·legi d'Aparelladors, i *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1944),⁵⁰ del d'Arquitectes, són d'obligada consulta per als qui vulguin fer història urbana del franquisme tardà i la Transició.

Però amb aquestes referències ens allunyem del període en què se centra aquest article, i ho hem de deixar amb el desig de tractar-ho amb més deteniment en una altra ocasió.

El paper de les institucions municipals sota el franquisme

A Catalunya, el franquisme va tolerar des del primer moment l'actuació, en política local, d'homages que havien pertangut a la Lliga Regionalista. Això va fer possible que es conservessin alguns dels valors culturals que havia defensat aquest partit al país durant el primer terç de segle. El cas més eloqüent va ser la contradicció que es va produir entre el tipus d'ensenyament que es feia a les escoles municipals de Barcelona i el context escolar general del país. Tomàs Carreras Artau, filòsof i etnòleg de prestigi, que havia estat diputat al Parlament de Catalunya per la Lliga Regionalista, va passar a ocupar-se de l'àrea municipal

50. Entre 1944 i 1970 es va publicar amb el títol *Cuadernos de arquitectura*, entre 1971 i 1980 com a *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* i a partir de 1980 en català amb el títol *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*. La segona etapa, pràcticament coincident amb l'existència de CAU, va ser la menys tecnocràtica i, per tant, la més útil per a la història social.

de cultura l'octubre del 1939 i va trobar el suport de l'alcalde baró de Terrades per defensar les escoles municipals creades abans de la Guerra i mantenir-hi uns mètodes pedagògics avançats. Malgrat la llei del 17 de juliol del 1945, que prohibia explícitament les escoles municipals o de diputacions, Carreras Artau va oposar-se fermament als intents d'absorció per l'Estat de les escoles municipals de Barcelona, i ho va aconseguir amb el suport de tot el consistori. El 1950 va nomenar, com a màxim responsable de les escoles municipals, el pedagog Artur Martorell, que durant els anys de la República havia tingut un important paper com a assessor d'ensenyament a la Comissió de Cultura.

El braç de Carreras Artau es va fer notar també en altres camps de la cultura barcelonina, en col·laboració amb professors universitaris que havien pogut eludir l'exili i la depuració, com Lluís Pericot, Agustí Duran i Sanpere, Lluís Solé Sabarís, Josep Maria Millàs i Vallicrosa o Pius Font i Quer, molts d'ells professors o catedràtics de la Universitat Autònoma d'avantguerra, i alguns més o menys vinculats a la Lliga.

Així va ser possible la reincorporació d'Agustí Duran i Sanpere al front de l'Arxiu Històric Municipal, i la creació, el 1943, de l'Institut Municipal d'Història, que va englobar l'Arxiu Històric de la Ciutat, el Museu d'Història, el Museu d'Indústries i Tradicions Populars i la Comissaria d'Excavacions. L'Institut aplegà les forces disperses dels que volien mantenir una certa línia historiogràfica no completament desvirtuada pel franquisme i va fomentar una política de publicacions, conferències i exposicions basada tant en la investigació com en la divulgació de la història local. Com a fórmula innovadora per a la divulgació i com una manera de difondre popularment una línia històrica distanciada de la imperial espanyola, l'Institut va provar de portar-la, des del mateix moment de la seva creació, a l'interior de les llars a través de les emissions radiofòniques. Duran i Sanpere va arribar a un acord amb Ràdio Barcelona, única emissora privada existent a la ciutat, per mantenir un programa setmanal que, utilitzant com excusa la història de la ciutat, ajudés a preservar algunes conviccions sobre la personalitat catalana.

La primera emissió es va fer el 20 d'abril del 1944, dijous, significativament tres dies abans de Sant Jordi, i l'última el 7 de desembre de 1973, divendres. En aquests quasi trenta anys es van emetre 1.488 programes. Es radiaven un cop a la setmana, però no hi va haver un dia de la setmana fix d'emissió. En general, va mantenir-se el dissabte, però, si hem de fer cas de les dates d'emissió que consten en els textos publicats, se'n van radiar també alguns dijous i divendres, i fins i tot algun dimecres o diumenge. El programa, titulat *Barcelona, divulgació històrica*, consistia en la lectura de dos o tres textos prèviament redactats, sobre oficis, costums i tradicions populars, institucions, curiositats, art, història –política, econòmica, cultural, industrial o d'història urbana–, als que s'afegien les respostes a preguntes fetes pels oïdors («Consultori històric») i comentaris sobre llibres de recent aparició.

Els col·laboradors més assidus van ser Agustí Duran i Sanpere, mentre va ser director de l'Institut Municipal d'Història, i Pere Voltes, quan el succeí, així com altres càrrecs institucionals vinculats a l'Institut: Josep Maria Garrut, conservador del Museu d'Història, i després Frederic Udina Martorell, quan n'assumí la

direcció; Lluís Camós Cabruja, conservador de l'Arxiu Municipal; Frederic-Pau Verrié, mà dreta de Duran; Joan Ainaud de Lasarte, director dels museus d'art de Barcelona; Violant i Simorra i Joan Amades (i la seva cunyada, Consol Mallofré), conservadors del Museu d'Indústries i Arts Populars de Montjuïc; o Adolf Florensa, arquitecte responsable de les excavacions i restauracions al barri vell. També van fer moltes col·laboracions els caps d'altres arxius fonamentals de la ciutat, com Jesús Ernest Martínez Ferrando, cap de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i Josep Maria Madurell Marimon, responsable de la secció històrica de l'Arxiu de Protocols. Però hi va col·laborar molta més gent, fins al punt que podem considerar aquell programa radiofònic com un aparador dels historiadors d'afany divulgador aleshores en exercici, una mica com si fos un setmanari d'història dedicat al gran públic. A poc a poc s'hi anaven incorporant els joves que acabaven els estudis i es volien donar a conèixer.

Així, entre el prop d'un centenar de signatures que van redactar textos per al programa, s'hi troben noms com els de Ramon d'Abadal, Martí de Riquer, Santiago Alcolea, Aureli Capmany, Jaume Carrera Pujal, Jaume Codina, Xavier Doltra, Armand de Fluvià, Joan Mercader Riba, Enric Moreu-Rey o Jaume Sobrequés. Són més o menys els mateixos noms que trobem més tard en la col·lecció de monografies *Episodis de la història* que des del 1960 publica l'editor Rafael Dalmau, i que va ser un dels pilars fonamentals de la divulgació de la història de Catalunya durant la segona meitat del franquisme. A *Barcelona, divulgación històrica*, els textos radiats procedien d'historiadors vinculats al món acadèmic i alguns d'amateurs, el que aleshores se'n deia "publicistes". Rarament s'hi va donar cabuda a periodistes, tot i que es tractava d'un programa divulgatiu i que, com hem vist, existia una sèrie de professionals de la informació que havien practicat i practicaven la divulgació històrica de Barcelona a través de llibres, fascicles i les pàgines dels diaris. Entre les excepcions, es va emetre algun text signat per periodistes com Sempronio o Vicenç Coma Soley. Algunes de les signatures habituals a *Barcelona, divulgación històrica* les trobem també, a partir del 1968, a la revista mensual barcelonina *Historia y Vida*, que va començar a publicar-se aquell any i que incloïa de tant en tant a les seves pàgines articles sobre Barcelona.

Una part dels textos emesos en els quasi 1.500 programes que es van radiar va ser publicada en una col·lecció de llibres, els 14 volums de la qual són avui un tresor molt buscat a les llibreries de vell. Van ser publicats en dues grans etapes: una primera, sota la direcció de Duran i Sanpere (1944-1951), amb vuit volums editats per Aymà, i una segona, dirigida per Pere Voltes (1959-1974), amb sis volums editats per l'Ajuntament, els dos últims amb el patrocini de la Fundació March i la Caixa d'Estalvis de la Diputació de Barcelona. Entremig de les dues etapes va haver-hi sis anys d'interrupció.⁵¹

Els vuit volums publicats en l'etapa de Duran i Sanpere inclouen cadascun un índex de noms molt útil, que va deixar de fer-se quan Voltes en va assumir la direcció. Davant de les queixes, es va optar per dedicar la meitat del dotzè volum a un índex analític general de tots els volums publicats, que és d'una utilitat extraordinària.

51. *Barcelona, divulgación històrica*, Barcelona, Aymà, 1944-1951, vol. 1-8, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1959-1974, vol. 9-14.

Fins al volum V, l'edició es feia per fascicles, responent a un cert ordre cronològic d'emissió, que es podien després relligar amb tapes que es facilitaven, de color taronja. Però a partir del VI ja es va fer per volums sencers, el que permetia una agrupació temàtica més coherent. El VI i el VII es van posar a la venda amb les mateixes tapes dures color taronja dels cinc primers, però a partir del volum VIII, quan Pere Voltes va agafar-ne la direcció, els volums es van editar amb coberta tova. Tots tenen el mateix format, excepte el XIII, una mica més gran i imprès sobre paper de més qualitat.

En començar l'etapa de direcció de Voltes, després de sis anys d'interrupció, van sortir pràcticament alhora els volums IX i el X, impresos segons s'hi diu, el setembre-octubre de 1959, i incloent-hi textos radiats durant els últims deu anys. També el volum XI, publicat nou mesos més tard, incloïa, com els dos anteriors, butlletins radiats durant tots els anys 50. Els tres últims volums, en canvi, publicats amb cinc anys de separació (1965, 1970 i 1974) ja van ser fets amb textos corresponents a programes emesos els anys anteriors.

La intenció inicial era «reproducir íntegramente los textos que se han ido radiando semanalmente por el Instituto Municipal de Historia de la Ciudad, y los que vayan siendo radiados en adelante».⁵² Però aviat es va veure que la magnitud de l'intent el convertia en inviable i es va anar efectuant una selecció del material radiat. D'aquesta manera, els textos publicats són només una part de tots els que es van emetre. Al principi es publicaven seguint un cert ordre cronològic d'emissió, però poc a poc es va anar veient que era millor fer agrupacions temàtiques, i al final es va acabar fent volums monogràfics. Els sis primers volums inclouen textos emesos els tres primers anys, mentre que els volums restants es van anar publicant més distanciats i amb textos corresponents a programes radiats en dates a vegades molt separades en el temps.

Els pròlegs d'alguns d'aquests volums permeten conèixer la filosofia que inspirava el programa i la tasca divulgativa de l'Institut Municipal d'Història. Així, per exemple, s'hi expressa la voluntat de «alcanzar, aunque sea en tono de divulgación, el esclarecimiento de hechos pasados y la rectificación de errores tradicionales». Aquesta qüestió de la correcció d'errors apareix amb insistència: «Los errores tradicionales, aquellos que reaparecen constantemente en nuevas publicaciones aun después de haber sido denunciados y desvanecidos, serán de nuevo combatidos a la luz de la crítica moderna». Era una preocupació que resulta comprensible per a l'historiador d'avui, que veu com la pràctica de copiar sense més comprovacions que practiquen alguns divulgadors porta a una repetició d'errors que arriben a consolidar-se de tal manera que, si algú gosa desmentir-los, ningú no l'escolta. Aquests pròlegs insisteixen en el caràcter divulgatiu de la publicació i en la convicció que, al costat de la història de les institucions i la biografia dels grans personatges, cal exposar «la visión directa de la calle con su movimiento peculiar». Expressen també la idea que «la difusión de la historia local» es un «medio para fomentar el amor a la ciudad, pieza esencial e indestructible de la Patria».⁵³

52. *Barcelona, divulgación...*, vol. I, pàg. 9.

53. *Barcelona, divulgación...*, vol. I, pàg. 9-15.

En el volum tretzè, Pere Voltes deixava clara la voluntat de no ser un producte intern de l'Institut Municipal d'Història, sinó un mitjà de comunicació obert als professionals de la història. «El lector», hi escrivia, «está abriendo un libro engendrado, como los doce que le precedieron en esta colección, por entusiasmos e iniciativas surgidos fuera del Instituto, y ante los cuales éste sólo ejerce una función agavilladora y continuadora».⁵⁴

Els noms més vinculats al programa *Barcelona divulgación histórica* són peces claus de la divulgació de la història de la ciutat, d'una versió més seriosa del barcelonisme que la que es practicava en àmbits vinculats directament al periodisme.

A part de la seva feina de director de l'Institut Municipal d'Història i dels articles emesos al programa de ràdio, Agustí Duran i Sanpere va portar a terme una activa tasca de divulgació a través dels mitjans de comunicació, recollida en part en els tres volums de la seva obra *Barcelona i la seva història* (1972-1973).⁵⁵ També va dirigir una de les col·leccions de llibres de divulgació sobre Barcelona que van existir a la primera meitat de la dècada de 1940, *Barcelona histórica y monumental*, però de característiques menys costumistes.⁵⁶

Josep Maria Garrut, conservador del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, i fundador, l'any 1946, junt amb Agustí Duran i Sanpere, de l'associació Amics de Barcelona Històrica i Monumental, va publicar llibres d'història anecdòtica i religiosa barcelonina, entre els quals els més coneguts són *Itinerarios de piedad de Barcelona* (1952), molt utilitzat després per altres autors, i *600 anys de la plaça Nova* (1955).⁵⁷ Amb Frederic Udina, va publicar *Barcelona, vint segles d'història* (1963), volum profusament il·lustrat amb fotografies que va obtenir un notable èxit de vendes.⁵⁸

Frederic Udina Martorell, director del Museu d'Història des de 1960 i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó des de 1961, va fundar els *Cuadernos de arqueología y historia de la ciudad* (1960-1976) i *Miscellania Barcinonensia*. Aquesta última revista, editada per l'Ajuntament, que va publicar 49 números entre l'estiu de 1962 i el desembre de 1978, portava el subtítol de *Revista de investigación y alta cultura*. Trimestral i més erudita que *Barcelona divulgación histórica*, sense afany divulgador, contenia articles que en teoria eren «de investigación científica», encara que, a l'hora de la veritat, també n'hi van sortir que eren més propis d'una publicació de divulgació històrica.

Pere Voltes Bou, sotsdirector de l'Institut Municipal d'Història des de 1954 i director des del 1959, va publicar al llarg de la seva vida tal quantitat de llibres de divulgació històrica sobre Barcelona i sobre els temes més diversos que sembla quasi impossible que hagin pogut ser produïts per una mateixa persona.

54. *Barcelona, divulgación...*, vol. XIII, pàg. 10.

55. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1972-1973, 3 vol.: I. La formació d'una gran ciutat. II. La societat i l'organització del treball. III. L'art i la cultura.

56. Aquesta col·lecció es titulava «Barcelona histórica y monumental» i la produïa l'editorial Aymà. Entre els títols publicats hi figuren: *La Casa de la Ciudad* i *La fiesta del Corpus*, del mateix Duran, *El gremio de los maestros zapateros*, de Duran y Aureli Capmany, *La iglesia de los santos Justo y Pastor*, de Frederic Pau-Verrié, *El archivo de la Corona de Aragón*, de Jesús Ernest Martínez Ferrando, *Un siglo de modas barcelonesas (1750-1850)*, de Manuel Rocamora o *La invasión napoleónica*, de Frederic Camp.

57. Josep Maria GARRUT, *Itinerarios de piedad de Barcelona*, Barcelona, Aymà, 1952; i *600 anys de la plaça Nova*, Barcelona, Selecta, 1955.

58. Josep Maria GARRUT i Frederic UDINA, *Barcelona, vint segles d'història*, Barcelona, Aymà, 1963.

Joan Amades, com ja hem dit, conservador del Museu d'Arts i Indústries Populars del Poble Espanyol, vinculat a l'Institut Municipal d'Història, va publicar nombrosos llibres com a folklorista i va deixar materials suficients per a què, un cop mort, la seva cunyada Consol Mallofré donés a la impremta altres llibres sobre Barcelona.

El més important de la tasca de tots aquests homes, però, no és tant el que van fer sota la llum dels reflectors, com la feina amagada de salvació del que es pogués, amagant llibres, documents, expedients o fins i tot peces d'art públic, per evitar que fossin destruïts. La seva prevenció va arribar fins ben avançats els anys 80, ja que desconfiaven de la recuperació de les llibertats a la fi del franquisme (no oblidem que encara el 1981 va haver-hi el cop d'Estat de Tejero). Encara avui apareix en llocs insòlits documentació posada "a buen recaudo" a la postguerra.

La irrupció universitària del decenni de 1970

Als anys 40 i 50, la Universitat de Barcelona va ignorar qualsevol possibilitat d'exercir una funció divulgadora de la història de Barcelona o de Catalunya, funció que, com hem vist, va quedar exclusivament en mans dels periodistes i folkloristes o, en una versió més rigorosa, dels responsables de les institucions locals d'història. Només alguns professors que estaven vinculats a alguna institució local relacionada amb la història i el patrimoni –o alguna personalitat aïllada, com Jaume Vicens Vives amb les seves col·laboracions a *Destino* i *Revista*– practicaren durant aquelles dècades alguna forma de divulgació de la història local amb una intencionalitat que anés més enllà de la pura ressenya. Vicens signava amb pseudònim (Lorenzo Guillén) els textos periodístics d'anàlisi geopolítica sobre fets contemporanis i amb el seu nom real els articles de divulgació històrica, una part dels quals eren referits a temes de la història de Catalunya i una altra part, més gran en quantitat, a temes relacionats amb l'actualitat política mundial. Però molt pocs sobre Barcelona, que és el que aquí ens interessa.

Fins als primers anys de la dècada de 1970 no es comença a despertar a les facultats de Geografia i Història l'interès per divulgar la història social i urbana de Barcelona, amb professors joves i alumnes acabats de llicenciar com Jordi Borja, Ramon Grau, Marina López, Manuel Arranz, Mercè Tatjer, Carles Carreras...

A la fi del franquisme, les noves revistes d'història, com *L'Avenç*, a Catalunya, des del 1977, o altres, d'àmbit estatal, van tenir un pes decisiu en la divulgació barcelonina amb col·laboració entre periodistes i historiadors, i també algunes publicacions minoritàries, com les editades pels col·legis d'arquitectes i aparelladors.

L'acceptació acadèmica de la història oral va constituir un punt de contacte entre el periodisme i el món acadèmic. En aquest últim aspecte hi va influir decisivament l'impacte que va causar el llibre de Ronald Fraser sobre la Guerra Civil (1979).⁵⁹ L'entrevista, que des de feia temps era una tècnica perfectament acceptada per la Universitat en disciplines com la sociologia, va passar a ser

59. Ronald FRASER, *Recuérdalo tu y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*, Barcelona, Crítica, 1979.

admesa també, si bé amb certa prevenció, per a la recuperació de la història i la seva divulgació d'una manera popular. En els anys finals del franquisme i primers de la Transició, una generació de joves periodistes va irrompre en el camp de la història del segle xx a l'Estat espanyol amb la pràctica d'entrevistes als seus protagonistes. Disposaven d'un coneixement de la tècnica de l'entrevista que no es donava en les facultats d'Història. Per això el resultat del seu treball va tenir una funció divulgadora segurament més efectiva que alguns intents de començar a practicar la història oral des de la Universitat, no exempts d'una certa ampullositat, com el treball de la professora Mercè Vilanova i algunes alumnes seves. El domini més gran dels periodistes amb la tècnica de l'entrevista va portar a que alguns programes universitaris d'història oral contractessin professionals de la informació per realitzar-los. Un exemple d'aquest treball de pioners de la divulgació sobre la nostra història recent sorgits del periodisme i la seva col·laboració amb la Universitat són els programes sobre *La España Industrial* i el POUM que el CEHI-FIEHS va portar a terme els anys 1980 i en els que vaig participar. En aquest terreny de convergència entre historiadors i periodistes va tenir una importància cabdal el col·loqui sobre *Les fonts orals* organitzat per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Palma de Mallorca l'abril del 1984.

Però estem entrant en territoris que cronològicament escapen de la nostra intenció, avui, limitada, com hem dit, als anys del franquisme. Només hem volgut oferir unes lleugeres pinzellades sobre la divulgació a partir dels anys 70 perquè, com es diu habitualment, aquesta ja és una altra història.

Conclusions

Com a balanç sobre els materials referits, podem remarcar:

- 1) La utilitat dels llibres memorialistes escrits per periodistes.
- 2) La poca utilitat dels llibres de divulgació històrica escrits per periodistes durant les dècades de 1940, 1950 i 1960, en la mesura que, en general, es limitaven a copiar d'autors del segle XIX, però el seu valor com a testimoni d'una voluntat de conservar alguna cosa de la Catalunya destruïda pel franquisme (una conclusió extensiva als articles de divulgació etnogràfica).
- 3) La utilitat de materials divulgatius generats per les institucions municipals, sobretot l'Institut Municipal d'Història, en revistes de producció pròpia i en programes de ràdio, ja que sovint suposaven veritables treballs de recerca sobre aspectes monogràfics presentats de manera molt assequible.
- 4) La utilitat dels reportatges, entrevistes i cròniques publicats en mitjans de premsa a partir de finals del decenni de 1960 i sobretot durant el de 1970, per les següents raons: els reportatges reflectien la problemàtica urbana de Barcelona durant el franquisme i les seves conseqüències socials; les cròni-

ques reflectien la realitat dels conflictes laborals i veïnals del moment i són indispensables per fer la història dels moviments socials de l'època (en canvi, són, menys útils per a una història política, a causa del secretisme de què tot seguit van envoltar-se els partits sortits a la llum pública); les entrevistes als que havien hagut de callar durant les dècades anteriors són una font d'informació important, sempre que es tinguin en compte totes les limitacions del que s'anomena "història oral" i les trampes de la memòria; alguns arxius (OIU) han conservat retalls de diari classificats dels conflictes urbans de l'època, la qual cosa facilita la localització d'informació sobre aspectes concrets.

5) La utilitat de revistes especialitzades (sobretot *CAU*, del Col·legi d'Aparelladors, i *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, del Col·legi d'Arquitectes) per obtenir informació tècnica sobre les causes dels problemes urbanístics i ecològics i els conflictes que generaven.

6) La utilitat dels llibres escrits per periodistes i publicats a partir de 1974 que alhora que tenien una clara voluntat divulgadora –i mobilitzadora– feien aportacions de recerca que han estat assumides i incorporades plenament al discurs històric posterior. La inclusió inevitable d'alguns d'aquests llibres en les relacions bibliogràfiques d'obres publicades més tard n'és la prova.

Epíleg

Podríem avançar una setena conclusió, que desborda la matèria estudiada però que l'anàlisi dels esforços acumulats ajuda a dibuixar: la nul·la utilitat d'una gran quantitat de la bibliografia divulgativa sobre Barcelona generada durant l'últim quart de segle i en general promoguda per l'Ajuntament i per periòdics com a colleccionables de promoció. Són refregits fets de pressa i corrents, copiant d'aquí i d'allà per amanuenses sense cap formació històrica i molt condicionats per qui paga l'encàrrec. No fan cap aportació fruit de recerca i, a sobre, no acostumen a citar les fonts d'informació on s'han inspirat o d'on han copiat sense complexos.

En referir-nos a la multiplicació de refregits, de treballs on qui escriu ni tan sols ha estat personalment en el lloc del què parla, tornem al problema de la citació de fonts que hem deixat aparcat al principi. Ens trobem en uns moments en què hem passat de la utilització dels llibres d'historiadors i memorialistes del segle XIX com a base del barcelonisme a la postguerra, fins als llibres actuals fets a base de copiar textos extrets de pàgines web i enganxats directament en el mecanoscrit que va a l'editorial. Surten constantment llibres sobre Barcelona sense bibliografia ni notes, el que ens aboca al problema d'un coneixement històric com acumulació d'informacions sense origen conegut. I la repetició d'errors que es van copiant d'un autor a l'altre.

Podria explicar dotzenes d'anècdotes personals sobre la quantitat de llocs comuns que es creen sobre una base falsa i un origen desconegut. Sobretot en

el transcurs de l'elaboració del catàleg raonat d'art públic de la ciutat, en el que portem fitxades quasi tres mil peces, han aparegut una quantitat ingent de dades que no tenen cap fonament. Algú se les va inventar un bon dia i tothom les ha anades copiant després sense cap comprovació. I el problema és que si hom troba la dada veritable, ha d'acompanyar-la de llargues explicacions perquè els lectors no es pensin que l'equivocat ets tu, que vas a contracorrent.

Però no m'agradaria acabar parlant de mi, i prefereixo fer-ho amb un cas que m'és aliè, però molt significatiu. Joaquim Nadal, alcalde de Girona durant vint-i-dos anys, diputat al Parlament de Catalunya i historiador, ha publicat fa poc un llibre sobre la capella de Sant Nicolau, una petita església romànica des-amortitzada de Girona que va ser propietat de la seva família durant el primer terç del segle xx. La van dedicar a magatzem de fustes i això ha donat sempre peu a comentaris en veu baixa a la ciutat. Nadal ha publicat el llibre per tal d' aclarir les llegendes urbanes que circulen sobre aquest afer. I no només llegendes orals, sinó una quantitat considerable de textos escrits, alguns per historiadors de prestigi, que Nadal s'ha entretingut a ressenyar.⁶⁰ Des d'assegurar que va ser un magatzem de cuirs, en lloc de fustes, fins a imprecisions de tota mena sobre les dates o sobre els familiars que portaven el negoci, els disbarats ofereixen un ventall prou ampli com per posar en qüestió el rigor dels divulgadors, començant per l'Enciclopèdia Catalana i acabant per autors que fins tenen un carrer dedicat a la ciutat. En la divulgació de la història local, dissortadament, són pocs els que treballen amb fonts originals i són legió, en canvi, els que es limiten a redactar d'una manera diferent el que altres han escrit abans.

I acabo. Afortunadament, la decadència de la divulgació barcelonina per periodistes ha anat paral·lela a l'increment d'estudis acadèmics amb afany divulgador. Això ens fa ser prou optimistes vers un futur de la divulgació històrica en el que la televisió i els nous sistemes de comunicació en xarxa jugaran –estan jugant ja– un paper fonamental.

60. Joaquim NADAL FARRERAS, *Segon llibre de família. Sant Nicolau, serradures del temps*, Girona, Edició de l'autor, Impremta Norprint SA, 2011, pàg. 11, nota 3.